

Podkowińska, Zofja

Miecze bronzowe z Wojciechowic w pow. jędrzejowskim w woj. kieleckiem

Światowit 15, 116-168

1932 - 1933

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

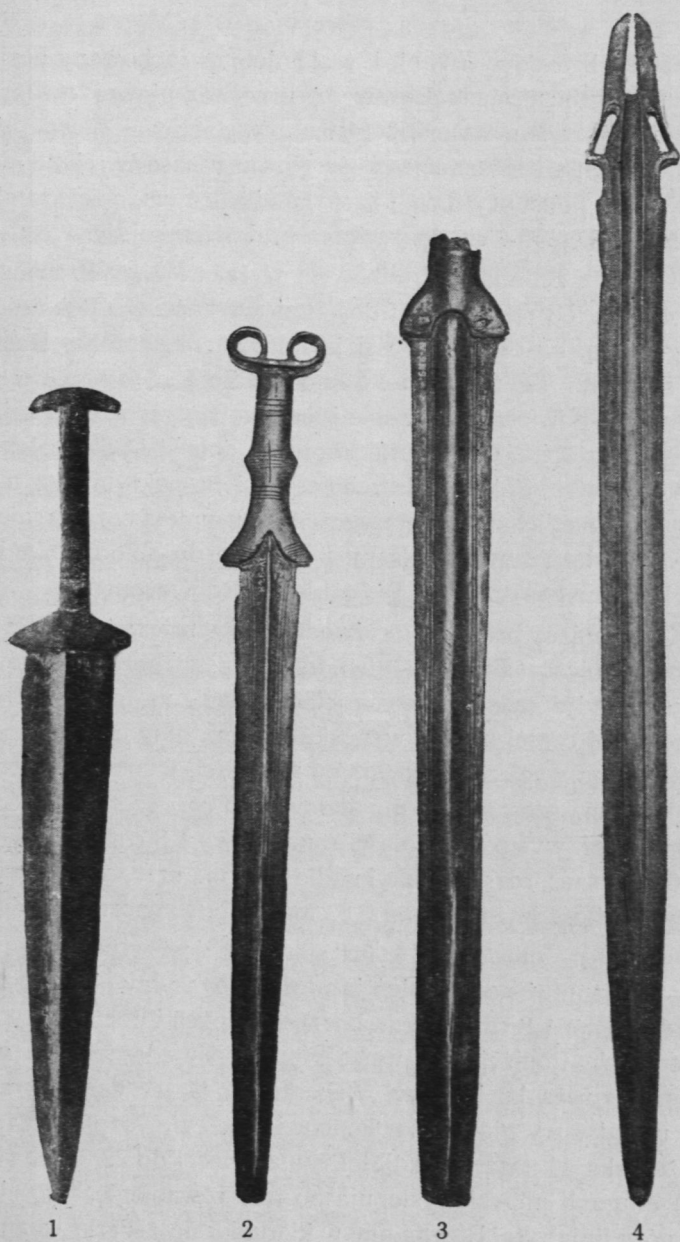
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZOFJA PODKOWIŃSKA

MIECZE BRONZOWE Z WOJCIECHOWIC
W POW. JĘDRZEJOWSKIM W WOJ. KIELECKIM.

(DIE BRONZESCHWERTER VON WOJCIECHOWICE, KR. JĘDRZEJÓW,
WOJEWODSCHAFT KIELCE).

Parę lat temu, zwiedzając Liceum w Krzemieńcu na Wołyniu, zauważyłam w zbiorach Zakładu Geograficznego doskonale zachowany, ciekawy sztylet bronzowy, dar jednego z uczniów Liceum. Sztylet ten udało mi się pozyskać od p. Mieczysława Woźnowskiego, kierownika Zakładu Geograficznego do zbiorów Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego, wraz z wiadomością, że pochodzi on ze skarbu bronzowego, znalezione w Piaskach pod Jędrzejowem w woj. kieleckim. Piękny ten okaz dostarczony został do Liceum przez p. Władysława Mroza. Latem 1929 roku spotkałam się z p. Wł. Mrozem w Piaskach i od niego dowiedziałam się, że sztylet krzemieniecki pochodzi z Wojciechowic w pow. jędrzejowskim, a nie, jak mylnie początkowo byłam poinformowana, z Piasków. Sztylet oddany przez p. Wł. Mroza do Liceum w Krzemieńcu wyorany został wraz z dwoma innymi mieczami podczas jesienniej orki w 1914 roku przez Wincentego Mroza na polu gospodarza Nawrockiego, u którego Mróz pracował. W następnym roku t. j. 1915 wyorano w tym samym miejscu jeszcze jeden miecz bronzowy. Poza tem znaleziono tu podobno jakiś przedmiot bronzowy (może naramiennik?), który jednak na miejscu zniszczono. Wszystkie przedmioty, oprócz ostatniego, znalezione w Wojciechowicach, uległy rozproszeniu, ale dzięki staraniom p. Wł. Mroza w grudniu 1930 roku dostały się do zbiorów Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego, a mianowicie oprócz sztyletu z Krzemieńca jeszcze 3 miecze z dokładnymi objaśnieniami co do ich pochodzenia.

Sztylet i miecze brązowe z Wojciechów w pow. jędrzejewskim; $\frac{1}{4}$ w. n.

OPIS ZABYTEKÓW.

1. Sztylet bronzowy (Tabl. I — 1) dobrze zachowany posiada tylko małe wyszczerbienie jednej krawędzi u nasady głowni, nr. in. IV-912. Długość całego sztyletu wynosi 33,4 cm., dług. głowni 22 cm., dług. rękojeści 11,3 cm., największa szerokość głowni u nasady rękojeści 3,8 cm, szer. rękojeści u podstawy 5 cm., szer. imadła 1,4 cm., szer. sztabki górnej kończącej rękojeść 4 cm., przeciętna grubość rękojeści 1 cm.

Głownia, z żeberkiem środkowym wyraźnie zaznaczonym, zwęża się równomiernie od rękojeści ku dość tępemu końcowi. Rękojeść odlana razem z głownią, na całej długości jest silnie spłaszczona. Dolna część rękojeści rozszerza się trójkątnie. Samo imadło jest w przekroju niemal czworokątne, na powierzchni gładkie i jednakowo szerokie. Rękojeść kończy się u góry sztabką, wygiętą łukowato ku dołowi i nieoddzielającą się od reszty rękojeści. Cała powierzchnia sztyletu pokryta jest miejscami bardzo intensywną zieloną patyną, częściowo usuniętą czyszczeniem przez znalców. Sztylet powyżej opisany dostał się do zbiorów Zakładu Archeologii Przedhistorycznej U. W. z Liceum w Krzemieńcu.

2. Krótki miecz bronzowy z dwoma ślimacznikami t. zw. antenami, kończącymi rękojeść (Tabl. I — 2 i fig. 19) jest gorzej zachowany od poprzedniego, gdyż ma ułamany koniec głowni, nr. inw. IV-928. Długość zachowanej części miecza wynosi 38,5 cm., dług. zachowanej części głowni, nie licząc wycięcia u podstawy rękojeści, wynosi 27,3 cm., dług. rękojeści 10,8 cm., szer. głowni u podstawy 2,5 cm., szer. rękojeści u podstawy 4 cm., szer. wycięcia rękojeści u podstawy 1,8 cm., przeciętna szer. imadła 1,6 cm., szer. rozszerzenia imadła 2,4 cm., szer. rozpięcia ślimacznic 4,3 cm., grubość imadła około 0,8 cm., grub. ślimacznic od dołu 1 cm.

Głownia tego miecza, na końcu ułamana, jest w przekroju daszkowata. U podstawy tuż pod rękojeścią posiada ona przy obu ostrzach prostokątne, długie na 1,8 cm. wcięcia boczne o tępych i ponacinanych poziomo krawędziach. Poniżej tych wcięć głownia się rozszerza, a następnie równomiernie zwęża ku końcowi. Żeberko środkowe dość wyraźnie zaznaczone u podstawy głowni, ku końcowi nieco się rozpląszcza. Po obu stronach żeberka od nasady rękojeści, mniej więcej do 23,6 cm. (licząc od rękojeści) długości głowni występują po trzy równoległe, wygięte na zewnątrz u góry linie ryte. Biegają one w kierunku do żeberka, ale nie schodzą się ze sobą, urywając się luźno. Poza tem na górnej części głowni po obu stronach żeberka, między niem a liniami rytymi, występuje ornament w postaci małych (około 2 mm. średnicy) łuczków, biegnących od góry

na przestrzeni około 6 cm. Łuczków takich po każdej stronie żeberka jest około 20. Rękojeść odlana razem z głownią posiada przekrój płaskoowalny. Rozszerza się ona u podstawy, tworząc razem z wcięciem rodzaj skrzydełek, obejmujących górną część głowni. Podstawa rękojeści przechodzi łagodnie wygiętym łukiem w imadło, nie wyodrębniając się od niego. Mniej więcej pośrodku rękojeści imadło ostro się rozszerza, a następnie zwęża ku górze. Zakończenie rękojeści składa się z czworokątnej sztabki, grubszej od imadła, lecz zwężającej się mocno ku końcom, które są skręcone w ten sposób, że dotykają podstawy tworząc dwa zamknięte pierścienie. Wszystkie części składowe rękojeści są zdobione rowkami i kreskami wypuncowanymi w grupach. Na podstawie rękojeści po obu stronach wycięcia występują takie rowki w grupach po 5. Imadło na największym rozszerzeniu jak również po obu stronach ozdobione jest trzema pasami równoległych rowków. Przy tem pas środkowy na rozszerzeniu imadła przecięty jest po obu stronach rękojeści kreską pionową i składa się z 5-u do 6-u linii poziomych. Pasy po obu stronach rozszerzenia utworzone są z grup po 4 linie ryte. Sztabka kończąca rękojeść u podstawy i na początku skrętów spiralnych ozdobiona jest 6-ma grupami ukośnych do brzegów sztabki a równoległych do siebie kresk w liczbie od 5 — 7-u w grupie. Powierzchnia miecza, niegdyś pokryta zieloną patyną, została przez znalców niemal całkowicie oczyszczoną.

3. Fragment miecza brązowego (Tabl. I — 3, fig. 38) z utraconą rękojeścią i ułamanym końcem głowni, nr. inw. IV-929. Długość fragmentu wynosi około 43 cm., dług. zachowanej części głowni (bez wycięcia u podstawy rękojeści) około 38 cm., szer. głowni pod rękojeścią 4 cm., szer. rękojeści u podstawy 5 cm., średnica wycięcia u podstawy rękojeści 1,5 cm., szer. imadła około 1,5 cm.

Głownia szeroka zwęża się łagodnie ku ułamanemu końcowi. Przekrój jej niemal soczewkowaty wykazuje dość znaczne uwypuklenie części środkowej z zupełnem spłaszczeniem przy obu ostrzach. Równolegle do ostrzy biegną z każdej strony uwypuklenia środkowego po 3 równoległe rowki niezbyt równo wypuncowane na powierzchni głowni. Wskutek ułamania rękojeści widać górne zakończenie głowni w postaci dość wąskiej i krótkiej sztaby. Rękojeść jest przymocowana do głowni zapomocą dwóch płaskich, silnie rozklepanych i nieforemnych nitów. Dolna część rękojeści znacznie rozszerzona posiada u podstawy łukowate wycięcie odpowiadające mniej więcej niezbyt regularnej połowie koła. Podstawa przechodzi w węższe od niej, ale grubsze imadło, w przekroju owalne. Imadło zachowało się tylko w części dolnej z jedną wypukłą pręgą, biegnącą do-

koła. Powierzchnia miecza, choć znać na niej ślady czyszczenia, zachowała dużo zielonej patyny.

4. Miecz brązowy (Tabl. I — 4 i fig. 42) doskonale zachowany z rękojeścią do okładzin, nr. inw. IV — 930. Długość miecza wynosi 53,3 cm., dług. płyty rękojeści 7 cm., dług. wcięcia w górnej części głowni 1,7 cm., dług. głowni od wcięć 44,6 cm., szer. płyty rękojeści poniżej pierwszego otwora 2,4 cm., szer. płyty rękojeści u podstawy 4,4 cm., szer. głowni poniżej wcięć 3 cm., dług. żeberka środkowego 39 cm.

Głownia posiada przy obu krawędziach u góry wcięcia niemal prostokątne o grubych gładko ściętych ściankach. Poniżej wcięć rozszerza się ona nieco, dalej jednak zwęża się do tępego końca. Środkiem głowni począwszy od górnego otwora w płycie rękojeści biegnie szerokie słabo uwypuklone żeberko, które jednak nie dochodzi do końca głowni, ponieważ rozpląscza się stopniowo i zlewa z powierzchnią; wskutek tego głownia przy końcu ma przekrój w postaci grubej soczewki. Po obu stronach żeberka biegną dwa dość głęboko wypuncowane rowki, które przy końcu żeberka zbliżają się do siebie, biegną jakiś czas równoległe i urywają się. Przy końcu głowni występują jeszcze dwa krótkie rowki równoległe do ostrzy. Płyta rękojeści przeznaczona do okładzin, gruba na 5 mm., jest zupełnie płaska bez podniesionych brzegów. Dolna jej część rozszerzona trapezowato łagodnie przechodzi w wydłużoną płaską i szeroką sztabę, zwężającą się łukowato ku górze. W dolnej płycie po obu stronach żeberka występują dwa ukośne, podłużne otwory. Jeden podobny, zwężający się ku górze, biegnie wzdłuż osi sztaby. W każdym z dolnych otworów widać na obu końcach wyraźne rozszerzenie i zaokrąglenie ścianek. Na bokach zewnętrznych górnej części sztaby widoczne są spiłowania i wygładzenia powierzchni. Miecz ten jest wyjątkowo dokładnie oczyszczony z zielonej patyny przez znalazców. Znalezione go oddzielnie od pozostałych w 1915 roku, ale na tem samym polu, co i powyżej opisane miecze.

ANALIZA FORM.

1. Wśród zabytków, pochodzących z Wojciechowic, niewątpliwie na pierwszy plan wysuwa się oryginalny sztylet czy krótki mieczyk brązowy, oznaczony nr. inw. IV-912 (Tabl. I — 1). Mieczyk ten odbiega od form rozpowszechnionych w środkowej Europie. Jednak bliską dla niego analogję znaleziono niedaleko, bo na Śląsku, w miejscowości Neundorf Kr. Görlitz¹. Stamtąd pochodzą dwa doskonale zachowane sztylety bron-

¹ S e g e r, H. Beiträge zur Vorgeschichte Schlesiens. „Schles. Vorz. i. Bild u. Schrift”. V-1909, Breslau. Str. 14, fig. 15.

zowe, z których jeden (fig. 1) posiada rękojeść z pozoru jakby nasadzoną na głownię. Podstawa tej rękojeści rozszerza się na podobieństwo dzwonu. Jest ona przy tem ozdobiona 12-u guzkami, ułożonemi wzdłuż jej podstawy i boków. Guzki te naśladują nity. Imadło długie i proste, w przekroju owalne, jest zaopatrzone pośrodku w trzy wypukłe pierścienie, przylegające do siebie. Rękojeść jest zakończona sztabką poprzeczną, wygiętą łukowato ku dołowi na podobieństwo sierpa księżycy. Głownia z ułamanym końcem, silnie profilowana w przekroju, zaopatrzona jest w wypukłe żeberko środkowe i ma boki łagodnie zwężające się ku dołowi.

Seger uważa ten sztylet za import włoski i porównywuje go z rozpowszechnionemi bardzo we Włoszech pod koniec epoki brązu mieczami i sztyletami z „półksiężycowatą” zakończeniem rękojeści. Chociaż zwykle u mieczów tego typu rękojeść ma brzegi silnie podniesione i jest przeznaczona do okładzin drzewem, skórą lub kością. Do zupełnie innych wniosków dochodzi M. Jahn²; za najbliższą analogję sztyletu z Neundorf uważa on brązowy sztylet kaukaski (tabl. V — 3) z trójkątną podstawą rękojeści i „półksiężycowatą” sztabką kończącą imadło. Podstawa i sztabka „półksiężycowata”, a raczej sierpowata kaukaskiego sztyletu ozdobione są guzkami, naśladującymi nity znacznie bogaciej, niż na sztylcie z Neundorf. Pomimo pewnych różnic w ukształtowaniu i zdobieniu rękojeści jak również głowni obu sztyletów, podobieństwo jest rzeczywiście duże. Na podstawie tego podobieństwa Jahn dochodzi do wniosku, że sztylet z Neundorf jest wyrobem scytyjskim i dostał się na Śląsk ze

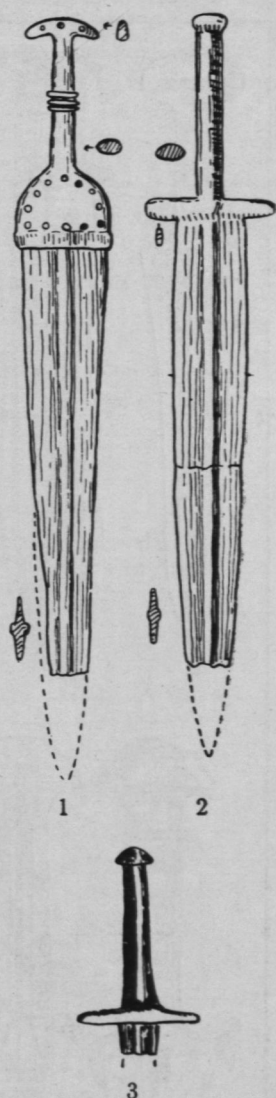
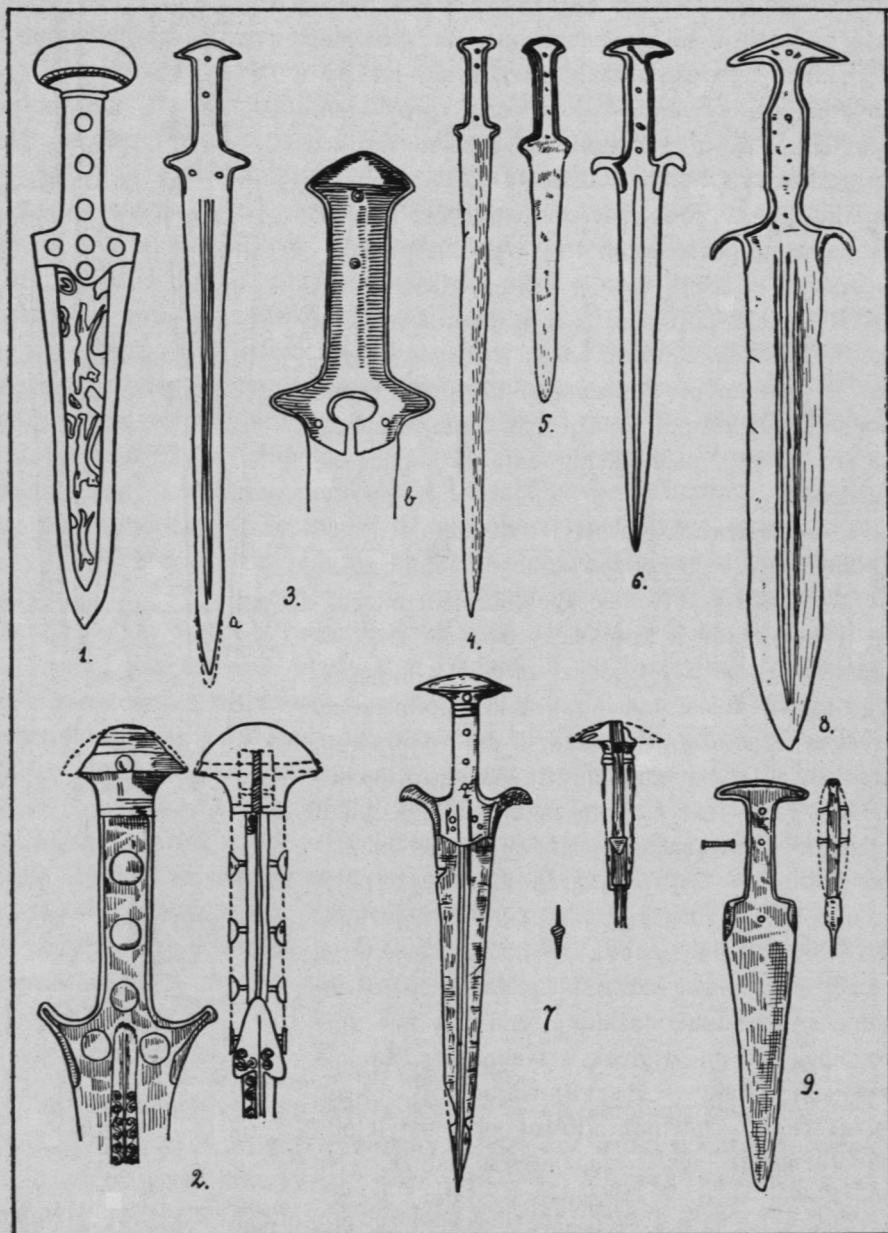

Fig. 1—2.
Neundorf, Kr. Görlitz,
1/4 w. n.

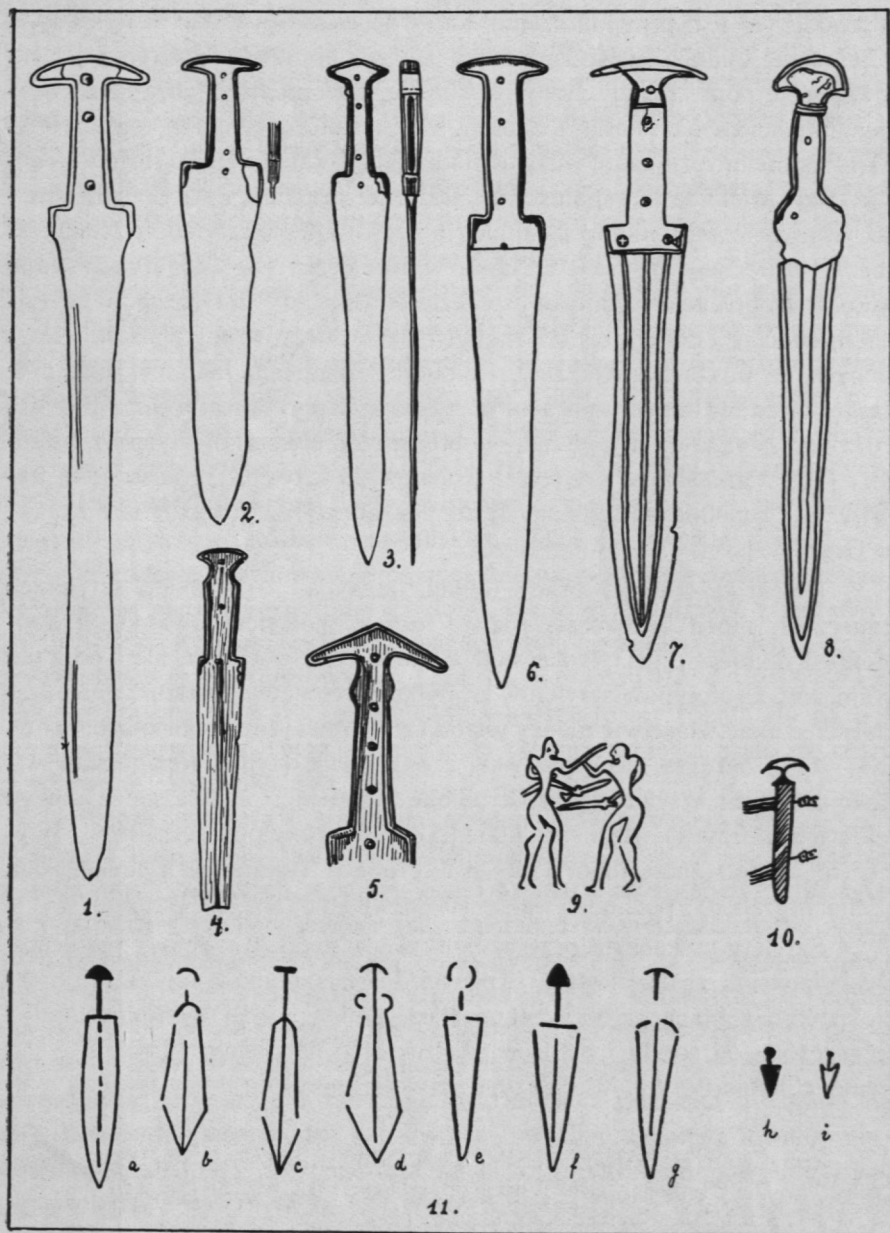
Fig. 3.
Komorno, Czechosłowacja,
 („Schl. Vorz.” IX, str. 23).
1/4 w. n.

² J a h n, M. Die Skythen in Schlesien. „Schl. Vorz. i. Bild. u. Schr.”. IX-1928, Str. 23, fig. 17.

TABLICA II.

GRECJA: — 1. **Mykeny** („Oud. Med.” VII, str. 30 ryc. 15), — 2. **Zafer Papura** (Ibidem, VII, str. 36 ryc. 21). — 3. **Ialyssos** (Naue, D. vor. Schw., tabl. V ryc. 4—4-a), — 4. **Korynt** („ZfE.” 1890, str. 13 ryc. 18), — 5. **Mykeny** („ZfE.” 1890, str. 10 ryc. 13), — 6. **Mykeny** (Montelius, La Grèce... tabl. 13 ryc. 10), — 7. **Knossos** (Ibidem, tabl. 13 ryc. 6 a-b), — 8. **Grecja** („ZfE.” 1890, str. 13 ryc. 20), — 9. **Zafer Papura** („Oud. Med.” VII, str. 38 ryc. 26).

GRECJA: — 1. *Muliana* („Oud. Med.” VII, str. 39 ryc. 27). — 2. *Akropol w Atenach* (Montelius, O. La Grèce... str. 153 ryc. 481). — 3. *Dordona* (Ibidem, tabl. 13 ryc. 2 a-b)— 4. *Rodos* (Ibidem, tabl. 13 ryc. 1). — 5. *Kreta* (Ibidem, tabl. 13 ryc. 9). — 6. *Mykeny* (Ibidem, tabl. 13 ryc. 3). — 7. *Kreta* (Naue, D. pr. Schw. tabl. V ryc. 6). — 8. *Mykeny* (Ibidem, tabl. V ryc. 4). — 9. *Rysunek z wazy dipylonńskiej* („Oud. Med.” VII, str. 46 ryc. 39-a). — 10. *Rysunek z wczesnej wazy czarnofiguralowej* (Ibidem, str. 45 ryc. 38). — 11. *Rysunki mieczów egejskich z Knossos* (Ibidem, str. 32 ryc. 16).

Wschodu. W tem przypuszczeniu ma go jeszcze utwierdzić drugi sztylet z tej samej miejscowości, różniący się od poprzedniego tylko jalcem w kształcie poprzecznej sztaby, wystającej po obu stronach głównej, brakiem pierścieni na imadle i zaokrąglonem zakończeniu rękojeści (fig. 2)³. Poza temi różnicami, słusznie podkreśla to Jahn, oba sztylety z Neundorf mają wiele cech wspólnych i należą niewątpliwie do jednego rodzaju. Jahn uważa za najbliższą analogję dla drugiego sztyletu z Neundorf miecz, znaleziony na Słowacyźnie w Komornie (fig. 3)⁴, zachowany tylko w fragmencie i zaliczony przez Reinecke'go⁵ do wyrobów scytyjskich, chociaż odbiega on od znanych form mieczów scytyjskich, znalezionych na obszarach Ukrainy, Rumunji i Węgier⁶. Jahn przypisuje tę formę, nieznaną innym mieczom scytyjskim, wpływom idącym z Syberji. Poza tem zwraca on uwagę na podobieństwo pierwszego sztyletu z Neundorf jak i kaukaskiego sztyletu z Kobania do sztyletu z Knossos; to nasuwa mu zupełnie słuszną myśl, że początku tych form należy szukać w Grecji.

Dzięki doskonałej pracy Remouchamps'a⁷ o greckich sztyletach i mieczach, można odtworzyć rozwój form z „półksiężycowatę” zakończeniem rękojeści, nie tylko w kolebce tego typu w Grecji, ale i poza jej granicami. Prototypów sztyletów z „półksiężycowatę” zakończeniem rękojeści szukać właściwie należy wśród sztyletów t. zw. mykeńskich (Tabl. II — 1) z okrągłą nieco przyplaszczoną gałką (typ 6 Remouchamps). Rękojeści tych sztyletów były zrobione oddzielnie przeważnie z innego materiału i przytwierdzane do płaskiej sztabki przy pomocy nitów. Sztylety tego typu znaleziono w IV i V grobach studniowych mykeńskich (Schachtgräber); pochodzą one z 16-go wieku przed Chrystusem.

Sztylety mykeńskie przetworzyły się w krótkie miecze z rękojeścią wykładaną najczęściej kością, przytwierdzaną zapomocą nitów, lub pięknie zdobioną blachą złotą, zakończoną mniej więcej półkulistą gałką spłaszczoną od spodu i nałożoną na rękojeść oddzielnie (Tabl. II — 2, Remouchamps typ 8). W dalszym rozwoju miecze te miały rękojeść cał-

³ S e g e r, H. Beiträge... „Schl. Vorz. i. Bild. u. Schr.”. V, str. 14, fig. 16; — J a h n, M. Die Skythen... „Schl. Vorz. i. B. u. Schr.”. IX, str. 22, fig. 14.

⁴ J a h n. Die Skythen... str. 22, fig. 14.

⁵ „Zeitschrift für Ethnologie”. 1896, str. 11 i 17.

⁶ Porównaj: Drievnosti Pridnieprova. II-1899, Tabl. II, III; III-1900, Tabl. XXXVIII i t. d. — G i n t e r s, W. Das Schwert der Skythen und Sarmaten, 1928.

⁷ R e m o u c h a m p s, A. E. Griechische Dolch- und Schwertformen. „Oudheidkundige Mededeelingen uit's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden”. VII, 1926.

kowicie, nawet z gałką, przeznaczoną do okładzin, przy tem podstawa rękojeści była początkowo wysunięta poza szerokość głowni (Tabl. II — 3 — 5), niektóre okazy zaopatrywano w tem miejscu w wygięte „rożki” (Tabl. II — 6 — 8). Brzegi tych rękojeści były stale podniesione, dla podtrzymania okładzin, a płyta, kończąca rękojeść i przeznaczona na gałkę, przybierała formę coraz bardziej zbliżoną do „półksiężycy” i „sierpu księżycy” (Remouchamps typ 9). Do tego typu należały również krótkie sztylety i miecze już bez rozszerzonej podstawy rękojeści, jak przytoczony przez Jahn’a sztylet z Knossos (Tabl. II — 9) i inne podobne do niego (Tabl. III — 1 — 7). Wszystkie one miały jako wspólną cechę, poza „półksiężycowatą” płytką przeznaczoną na gałkę, proste imadło i trójkątną lub lekko pośrodku wgiętą głownię. Tutaj można wspomnieć o rysunku znalezionym w Knossos przez A. Evans’a⁸, który wyobraża siedem mieczów i dwa sztylety egejskie (Tabl. III — 11). Trzy ostatnie miecze i pierwszy sztylet można by było uważać za wizerunki przytoczonych powyżej sztyletów i mieczów mykeńskich (Tabl. III — 11 e, f, g, h).

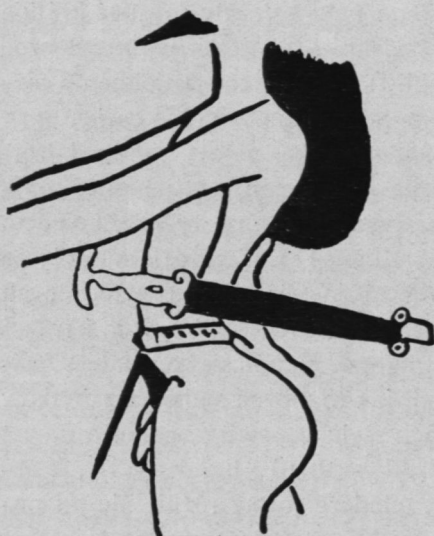
W okresie dyplońskim i później miecze z „półksiężycowatem” zakończeniem rękojeści rozwijały się dalej, jak to można sądzić z zabytków (Tabl. III — 8) i malowideł na wazach stylu geometrycznego, a nawet na starszych czarnofiguralnych (Tabl. III — 9, 10 i fig. 4 — 5). A zatem sięgają one do VI w. przed Chr., młodsze formy różnią się od poprzednich jedynie rozszerzeniem imadła, które z czasem staje się ostro profilowane (Remouch. typ 12).

Miecze i sztylety z „półksiężycowatem” zakończeniem rękojeści należały do najpospolitszych typów tego rodzaju broni w południowych i środkowych Włoszech w końcu epoki brązu i początkach epoki żelaza⁹. Były one dalszym etapem rozwoju mieczów mykeńskich. N. Åberg za najstarszą formę mieczów z „półksiężycowatem” zakończeniem rękojeści na terenie Włoch środkowych uważa typ z Monterozzi (Tarquinia)¹⁰ (Tabl. IV — 4), znaleziony w grobie z I-o okresu żelaza (1000 — 850 przed Chr.). Rękojeść tego miecza przeznaczona do okładzin posiada dzwonowatą podstawę o zaokrąglonych bokach z trzema otworami na nity. Imadło jest niemal proste z dwoma otworami na nity i dwoma pierścieniami pod płytą przeznaczoną na gałkę, spłaszczoną od dołu i zaokrągloną u góry. Płyta ta jest również zaopatrzona w dwa otwory na

⁸ I b i d e m, str. 31 rys. 16.

⁹ M o n t e l i u s, O. La civilis. prim. en Italie. 1904, Pl. 177-26, 253-1, 355-17 i t. d.

¹⁰ Å b e r g, N. Bronzezeitliche u. früheisenzeitliche Chronologie. Stockholm 1930, str. 50, rys. 136 i str. 52.

5

4

Fig. 4—5.

Z waz greckich czarnofiguralnych.

nity. Całość bardzo przypomina pierwszy sztylet z Neundorf (fig. 1), różnica polega jedynie na tem, że miecz z Monterozzi ma rękojeść przeznaczoną do okładzin kością lub drzewem, a sztylet z Neundorf ma rękojeść odlaną z brązu. Jednak imitacja nitów u tego ostatniego wykazuje naśladownictwo form, które miały rękojeść przytwierdzaną do płyty przy pomocy tych nitów. Zwrócił na to słuszną uwagę Seger¹¹. Większa część mieczów z „półksiężycowatem” zakończeniem rękojeści na terenie Włoch ma rękojeść przeznaczoną do okładzin i to zarówno u typów starszych, jak i młodszych z II-go okresu żelaza (850 — 750 prz. Chr.), a zachowane niekiedy nity świadczyłyby o znacznej grubości okładzin tak, że rękojeść i gałka mogły być niemal okrągłe, jak to zresztą widać na niektórych okazach z rękojeścią brązową (Tabl. IV — 12). Jednak obok mieczów z rękojeścią do okładzin istniały we Włoszech

¹¹ S e g e r. Beiträge... „Schl. Vorz.” V, str. 14.

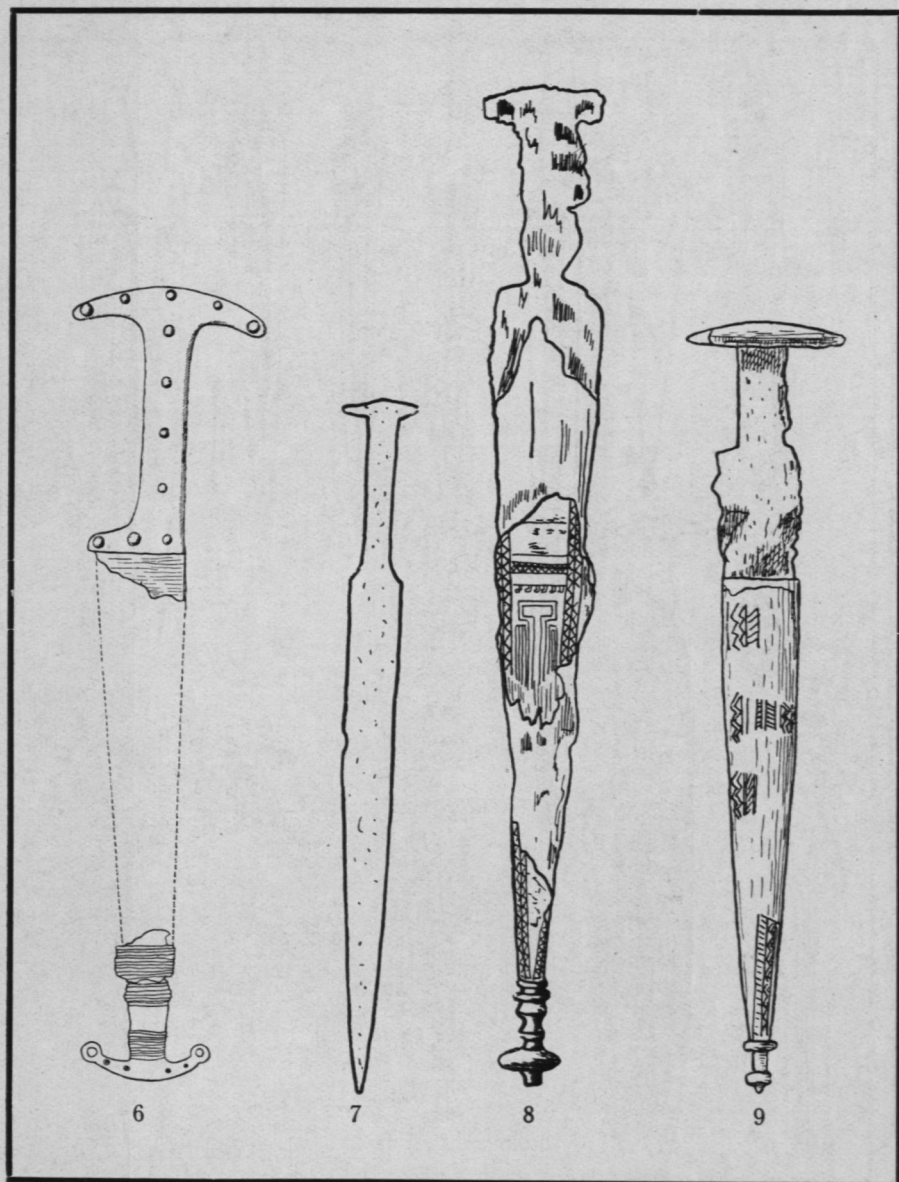

Fig. 6.

Hallstatt, Górna Austrja, $\frac{1}{2}$ w. n.

Fig. 7.

Grecja (Reall. d. Vorg. XI. Tabl. 141-B k).

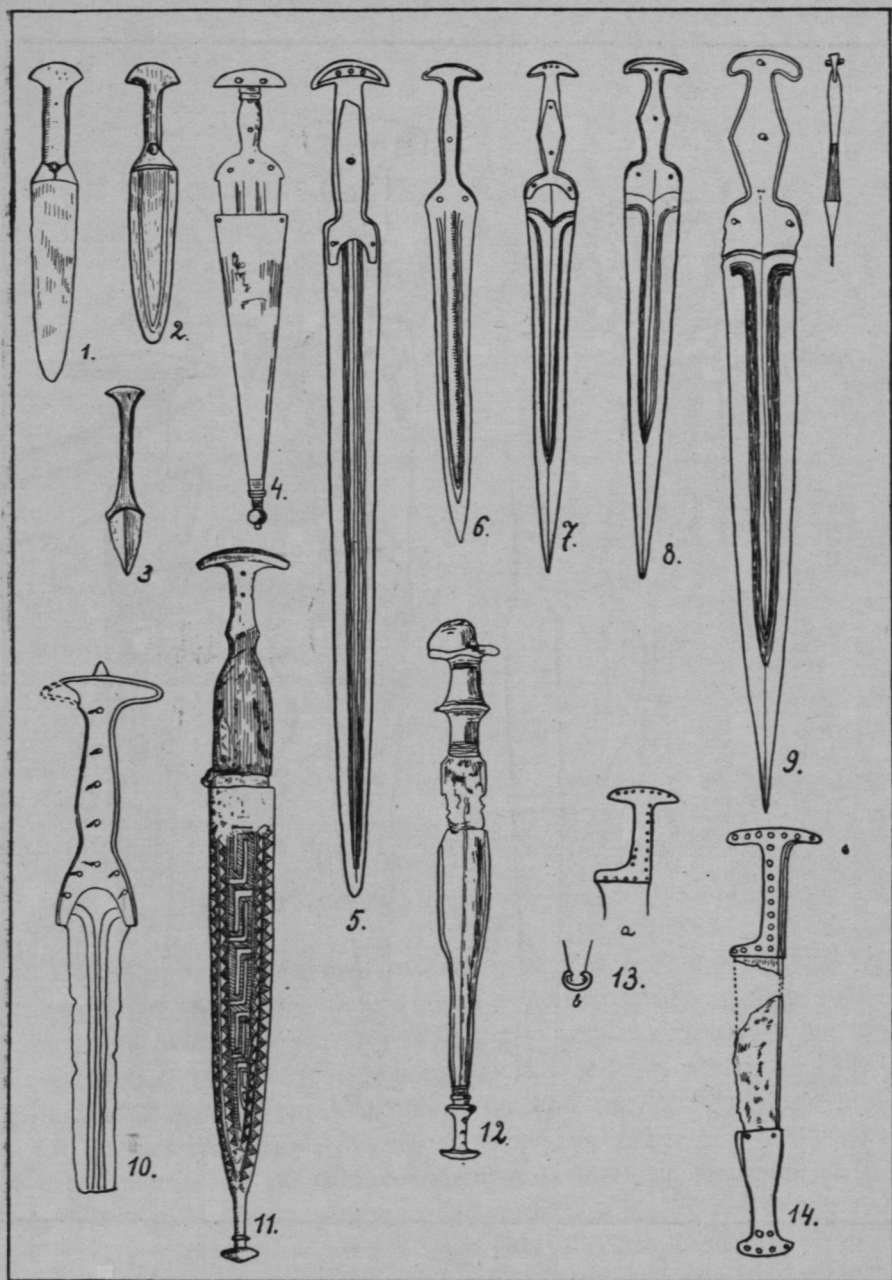
Fig. 8.

Vetulonia, Włochy (Åberg. Br. u. f.-e. Chr. str. 70, ryc. 202, $\frac{2}{3}$ w. n.).

Fig. 9.

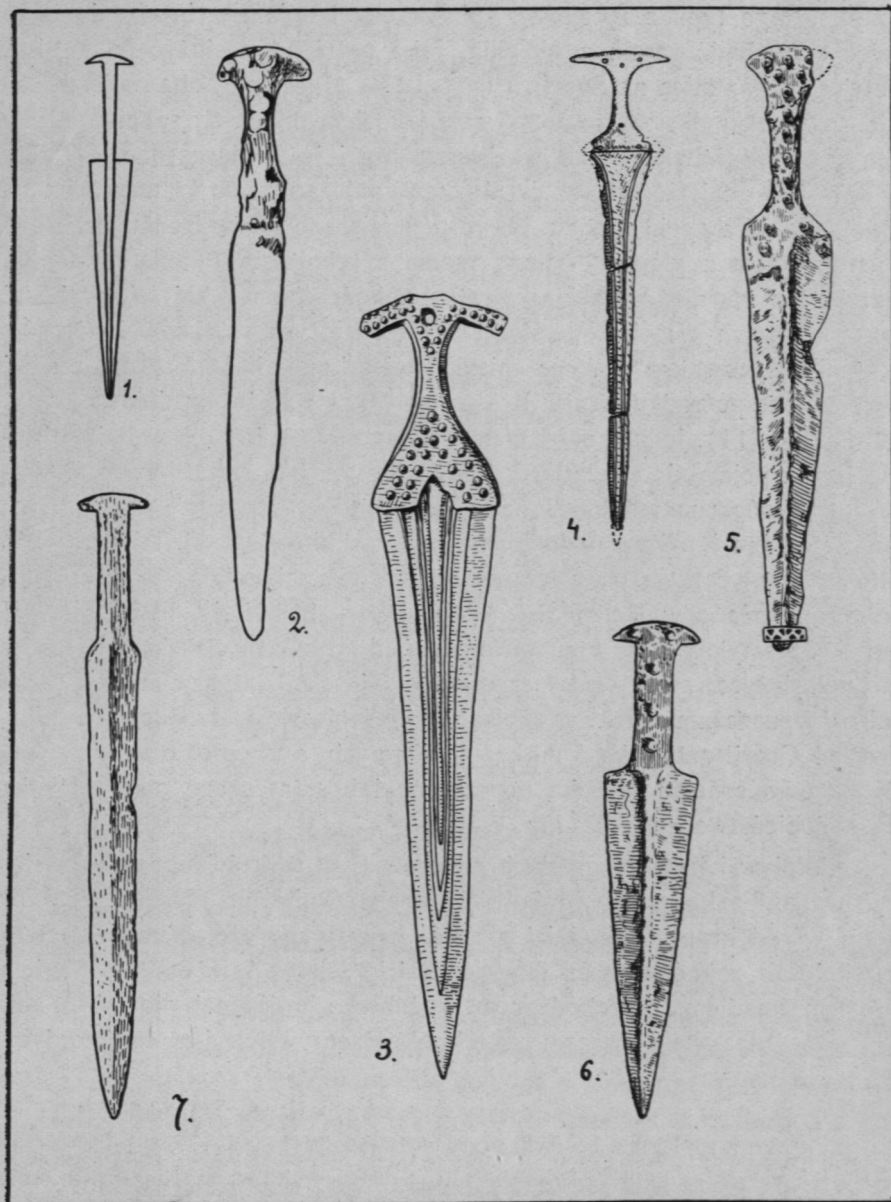
Corneto, Włochy (Montelius, La civ. prim. Tabl. 276—25, $\frac{1}{8}$ w. n.).

TABLICA IV.

WŁOCHY: — 1—2. **Pantalica, Sycylja** (Reall. d. Vorg. XII, tabl. 46-1, m), — 3. **Vetulonia** (Montelius. La civ. prim. II, tabl. 177 ryc. 26), — 4. **Monterozzi, Tarquinia** (Aberg. Bronz. u. früheis. Chr. Str. 50, ryc. 136), — 5. **Włochy** (Naue. J. D. vorr. Schw., tabl. V ryc. 6), — 6. **Terni** (Montelius. La civ. prim. II, tabl. 253 ryc. 1), — 7. **Rzym** (Ibidem, II tabl. 355 ryc. 17), — 8. **Aquila** (Bastian u. Voss. Bronzeschw. Tabl. XII ryc. 6), — 9. **Veji** (Montelius. La c. pr. II, tabl. 318 ryc. 4), — 10. **Modica, Sycylja** (Reall. d. Vorg. XII, tabl. 54 d), — 11. **Torre Galli** (Aberg. Br. u. früheis. Chr., str. 54 ryc. 14), — 12. **Palaestrina** („ZfE“, 1890, str. 19 ryc. 35), — 13. **Este** (Aberg. Br. u. fr. Chr. str. 197 ryc. 575—2), — 14. **Kallstatt** (Forrer, Reall. Tabl. 81 ryc. 8).

TABLICA V.

WSCHÓD: — 1. **Egipt** (Bonnet, D. Waffen d. alt. Orient., str. 75 ryc. 27 d). — 2. **Babylon** („Oud. Med.” VII, str. 49 ryc. 41 b). — 3. **Kubań** (Morgan, J. La préh. orient. III, str. 317 fig. 322—1). **Miejscowość nieznana** („L’homme préhist.” 1928, str. 58 fig. XXX), — 5. **Mouçi Yeri** (Morgan, L. pr. Orient. III, str. 289 fig. 279), — 6. **Mouçi Yeri** (Ibidem, III str. 290, fig. 280), — 7. **Zujewskaja** („Otczot archeol. kom.” za 1898, str. 44, ryc. 68).

sztylety tego typu z rękojeścią spłaszczoną i odlaną z bronzu bądź to oddzielnie, bądź razem z głownią. Jako przykład posłużyć mogą dwa sztylety z Pantalica na Sycylii (Tabl. IV — 1 — 2)¹², oba mojem zdaniem typu z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści; zakończenie to przybiera właściwie kształt wachlarzowaty i jest spłaszczone. Sztylety z Pantalica znaleziono wraz z zabytkami należącymi do kultury „sikulij-skiej” z końca epoki bronzu. Nieco późniejszego pochodzenia jest fragment sztyletu z głownią odlaną razem z rękojeścią (Tabl. IV — 3). Sztylet ten, również z wachlarzowatym zakończeniem rękojeści, pochodzi ze środkowych Włoch z Vetulonji¹³. Młodsze typy sztyletów i mieczów z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści mają imadło coraz bardziej uwypuklone pośrodku (Tabl. IV — 5 — 9), lub bliżej ku dołowi (Tabl. IV — 10 — 11). Jednak obok nich w północnych Włoszech w II-im okresie żelaza pojawiają się sztylety i noże, lub sztylety jednosieczne z rękojeścią zakończoną półkulistą gałką lub „półksiężycowatą” płaską sztabką z prostym imadłem ozdobionem imitacją mitów (Tabl. IV — 13)¹⁴. Niemal identyczne sztylety żelazne z bronzową rękojeścią, ozdobioną nitami, znaleziono w Hallsztacie (Tabl. IV — 14¹⁵ i fig. 6)¹⁶. Åberg¹⁷ sądzi, że sztylety tego typu powstały pod wpływem etruskich mieczów z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści. Tym samym wpływem jak przypuszczam należy przypisać pojawienie się w środkowych Włoszech i Grecji sztyletów i mieczów żelaznych z wyprostowanym imadłem, zakończonem sztabką poprzeczną lub spłaszczoną owalną gałką na podobieństwo litery T (Fig. 7 — 9)¹⁸.

Wpływ i importy greckich mieczów typu mykeńskiego z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści sięgały również na Wschód. H. Bonnet¹⁹ wśród broni wschodniej z epoki bronzu, podaje rysunek sztyletu z rękojeścią zakończoną sztabką w kształcie „sierpa księżycy”, z długim prostym imadłem, przechodzącym w żeberko trójkątnej głowni (Tabl. V — 1) i nazywa go typem „greckim”. Rzeczywiście jest on jakgdyby

¹² Reallexikon der Vorgeschichte, (E b e r t, M) 1928, XII, tabl. 46 1, m.

¹³ M o n t e l i u s. La civil. prim. en Italie. cz. II, tabl. 177, ryc. 26.

¹⁴ Å b e r g, N. Bronzezeit u. Früheisenzeitl. Chronologie. Str. 197,

¹⁵ F o r r e r. Reallexikon. Berlin 1907, Tabl. 81, str. 325 rys. 8.

¹⁶ Naturhistorisches Museum, w Wiedniu.

¹⁷ Å b e r g, N. Bronzezeit... str. 197.

¹⁸ Real. d. Vorgesch. (E b e r t) XI, tabl. 141 Bk; Montelius, O. La civil... II, tabl. 276-25; Åberg, N. Bronzezeit... Str. 70, rys. 202.

¹⁹ B o n n e t, H. Die Waffen der Völker des alten Orients. Leipzig 1926, str. 75, rys. 27.

Fig. 10.

Aleksandreta,
Syrja,
przeszło
1/2 w. n.

odzwierciadleniem ostatniego z szeregu mieczów na rysunku A. Evans'a (Tabl. III — 11 g.). Późniejszym importem, jeśli nie naśladownictwem wyrobów greckich, byłyby sztylet babiloński (Tabl. V — 2), który został zresztą zaliczony przez Remouchamps'a²⁰ do 12-go typu mieczów, odpowiadającego późnym typom włoskim. Jeszcze ciekawszym od dwóch poprzednich zabytków jest znaleziony w Aleksandrecie w Syrji sztylet bronzowy z podniesionymi brzegami rękojeści, rozszerzonej wachlarzowato u góry (Fig. 10)²¹. Sztylet ten przypomina bardzo niektóre wcześniejsze sztylety greckie i włoskie (porównaj tabl. II i IV), różni się od nich tylko brakiem otworów na nity do przytwierdzenia okładzin rękojeści, oraz szerokimi wycięciami po obu stronach górnej części głowni. Ta ostatnia zwęża się równomiernie do dość tępego końca i jest zaopatrzona wzdłuż obu krawędzi w dwie wąskie struziny.

W Azji Mniejszej znamy miecze z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści ze stelli kamiennej, znalezionej w Sendschirli i wyobrażającej boga suba²².

Poprzez Azję Mniejszą musiały miecze i sztylety typu mykeńskiego z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści dotrzeć i oddziaływać na Kaukaz. Świadczy o tem nie tylko wspomniany wyżej sztylet z Kobania (Tabl. V — 3), który został uznany przez Jahn'a za analogję dla sztyletu z Neundorf, lecz również żelazne sztylety z Mouci Yeri w Armenji, pochodzące z epoki żelaza (Tabl. V — 5 — 6)²³ i inne (Tabl. V — 4)²⁴.

Fig. 11.

Syberja około
1/2. Muz. Arch. im.
Er. Majewskie-
go T. N. W.
w Warszawie.

²⁰ Remouchamps, Griech. Dolch... „Oud. Meded...”. Str. 49, rys. 41 b.

²¹ Uwaga: Sztylet ten znajduje się w Muzeum „Antike Kleinkunst” w Monachjum nr. in. 3942, dług. 30 cm. Wiadomość o nim i fotografię zawdzięczam uprzejmości p. Dyrektora Prof. Dr. I. Sieveking'a.

²² Remouchamps, Griech. Dolch... „Oud. Meded...”. Str. 69, rys. 69.

²³ Morgan, J. de. La Préhistoire Orientale. 1927. Tom III, str. 289, rys. 279 i str. 290, rys. 280.

²⁴ Uwaga: Coutil, L. podaje rysunek miecza bronzowego, ze zbiorów A. de Mortillet'a w „L'Homme préhistorique” 1928, str. 58, posiadający jak widzimy wszelkie cechy broni kaukaskiej.

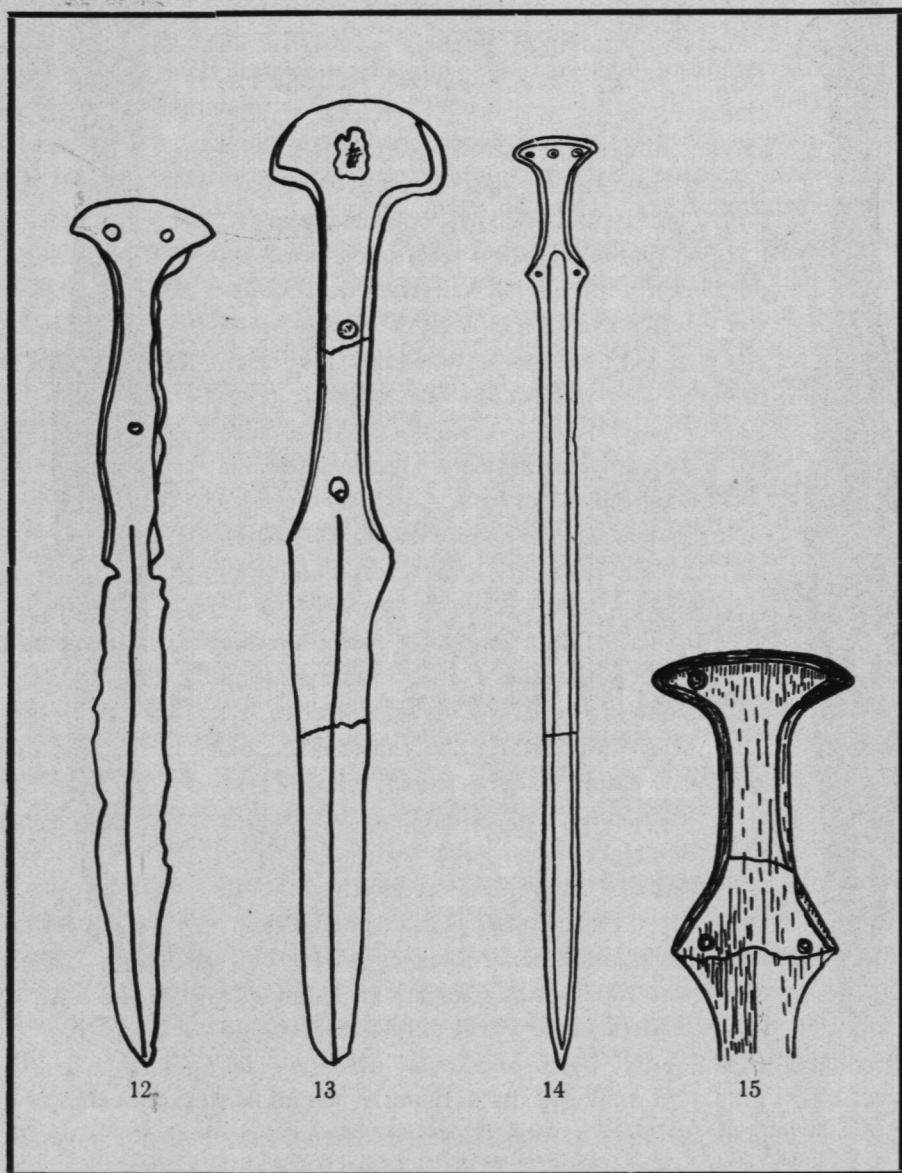

Fig. 12.

Sztylet miedziany, Węgry.

Fig. 13.

Sztylet bronzowy, Węgry. („ZfE” XXVIII, str. 75 rys. 37 i 38).

Fig. 14.

Hammer koło Norymbergi, Niemcy; około $\frac{1}{5}$ w. n.

Fig. 15.

Danja.

Dalekich wpływów mieczów i sztyletów mykeńskich możemy się dopatrywać w niektórych formach mieczów scytyjskich²⁵ i syberyjskich²⁶.

Przykładem tego może być choćby mały sztylet syberyjski z nieznanego miejsca, znajdujący się w zbiorach Muzeum Archeologicznego im. Er. Majewskiego T. N. W. w Warszawie. Rękojeść tego sztyletu odlana razem z głownią, jest oddzielona od tej ostatniej rodzajem wystającego z obu jej stron jelca (Fig. 11), posiadającego od dołu wycięcie daszkowate. Imadło zupełnie płaskie i szerokie zostało dość silnie wygięte, zapewne wskutek swojej cienkości. Kończy się ono okrągłą sztabką, wystającą nieco poza brzegi imadła. Głownia tego sztyletu, na końcu ułamana, jest w przekroju daszkowata. Długość sztyletu wynosi 22,6 cm, dług. głowni od wycięcia w podstawie rękojeści do ułamanego końca — 14 cm, dług. jelca 4 cm, szerokość imadła 1,7 do 2 cm, dług. sztabki kończącej imadło 2,8 cm. Podobne formy należą do pospolitych wśród zabytków syberyjskich²⁷.

Duże podobieństwo do sztyletów kaukaskich wykazuje żelazny sztylet z Zujewskiej w gub. Wiackiej (Tabl. V—7)²⁸. Znaleziony w grobie z zabytkami kultury Ananino, pomimo pewnych cech scytyjskich przypomina on nieco jeden ze sztyletów z Mouci Yeri w Armenii (Tabl. V—6), a może nawet do pewnego stopnia greckie i włoskie miecze żelazne z rękojeścią w kształcie litery T (Fig. 7 — 9).

Wyroby włoskie czy też greckie w postaci sztyletów i mieczów z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści docierały, choć rzadko, do środkowej Europy jeszcze w epoce brązu. Do tego rodzaju importów południowych należy jeden miedziany (Fig. 12)²⁹, a drugi brązowy (Fig. 13)³⁰ sztylety węgierskie z prostym imadłem, przeznaczonym do okładzin. Górna część tych sztyletów rozszerza się wachlarzowato, dzięki temu przypominają one sztylety mykeńskie (Tabl. II—III) i sztylety włoskie z Pantalica (Tabl. IV—1—2). Dwa inne znaleziska pochodzą ze środkowej Europy, są to: miecz brązowy z Hammer koło Norymbergi (Fig. 14)³¹ z III-go okresu brązu Monteliusa i bardzo do

²⁵ G i n t e r s, W. Das Schwert d. Skythen u. Sarmaten. Tabl. 12, rys. a; Tabl. 16, a i t. d.

²⁶ R a d ł o w, W. Sibirskija drienosti. „Matierjały po archeolog. Rossiji” nr. 5. Sankt-Pietierburg 1891, Tabl. VII i następne.

²⁷ Uwaga: porównaj u R a d ł o w a, Sibir, drien., Tabl. VII i następne.

²⁸ „Otčet archeol. komisiji za 1898”. Sankt-Pietierburg 1901, str. 43 i 44, rys. 68.

²⁹ H a m p e l, J. Neuere Studien über die Kupferzeit. „ZfE” XXVIII—1896, str. 75, rys. 37.

³⁰ I b i d e m, str. 75, rys. 38.

³¹ N a u e, J. D. vorrömische Schwerter. Tabl. V, rys. 5; — Kossinna, G. D. deutsche Vorgeschichte. Mannus-Biblioth. Nr. 9, 1921, str. 105, rys. 219.

niego podobny miecz z Danji (Fig. 15)³². Oba okazy przypominają, szczególniejszym ukształtowaniem rękojeści, zabytki włoskie z młodszej epoki brązu i początków żelaza we Włoszech³³.

Wprawdzie wyżej wymienione zabytki, pochodzące z środkowej Europy i Węgier, są niewątpliwie starsze od sztyletów z Wojciechowie i Neundorf, ale nie mniej sam fakt znalezienia ich na obszarach leżących na północ od Alp jest dowodem, że sztylety i miecze typu z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści docierały daleko na północ.

Jeśli chodzi o pierwszy sztylet z Neundorf (Fig. 1), to musi zwrócić uwagę podobieństwo jego do krótkiego mieczyka z Monterozzi (Tabl. IV—4), a nawet do niektórych innych starszych typów włoskich. (Porównaj na tabl. IV rys. 5 i 7). Tak uderzających analogij nigdzie na Wschodzie dla śląskiego sztyletu nie znajdujemy. Jeśli jednak uznać pierwszy sztylet z Neundorf za wyrób włoski, wówczas musimy przyjąć, że pochodzi on z I-go lub co najwyżej II-go okresu żelaza według chronologii włoskiej Monteliusa, a zatem z IX lub VIII wieku przed Chrystusem.

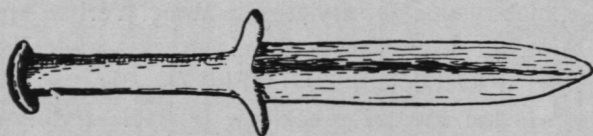

Fig. 16.

Z okolic Minusińska, Syberja.

Trudniejsza sprawa jest z drugim sztyuletem z Neundorf (Fig. 2). Wprawdzie Jahn³⁴ porównał go ze sztyuletem z Komorna (Fig. 3) i na tej podstawie uznał za wyrób scytyjski, ale Reinecke³⁵, opisując sztylet z Komorna, umieszcza go z wielką wątpliwością pomiędzy zabytkami scytyjskimi. W samej rzeczy sztylet z Komorna pomimo pewnych cech, przypominających późne miecze scytyjskie, a jeszcze bardziej syberyjskie (porównaj fig. 16)³⁶, różni się od nich pewnymi szczegółami. Syberyjskie sztylety tego typu nie mają nigdy prostego jelca³⁷, scytyjsko-sarmackie znów z prostym jelcem nie mają takiego imadła i za-

³² Müller, S. Débuts et première évolution de la civilisation du bronze en Danemark. „Mem. d. antiqu. du Nord”, 1908—1909, str. 127, rys. 116.

³³ Ibidem, str. 127.

³⁴ Jahn, M. Die Skythen... „Schl. Vorzeit i. B. u. Schr.” IX, str. 22.

³⁵ Reinecke, P. Die skythischen Alterthümer im mittl. Europa. „ZfE”, 1896, str. 11 i 17.

³⁶ Drewnosti minusinskavo Muzeja, Atlas. Tomsk 1886, Tabl. rys. 7.

kończenia rękojeści. W każdym razie Reinecke zalicza miecz z Komorna do późnych czasów, bo do okresu lateńskiego. Nic dziwnego, bo miecze z wyraźnym poprzecznym i prostym jelcem zjawiają się późno. W Grecji Remouchamps³⁸ początek mieczów tego typu odnosi do VI wieku przed Chr. Większość zabytków tego rodzaju pochodzi jednak według niego i innych pisarzy³⁹ z V i IV wieku. Są to wszystko, jeśli sądzić z zabytków greckich i włoskich, miecze żelazne, które ze sztyletem z Neundorf poza prostym, poprzecznym jelcem nie mają żadnego podobieństwa. (Porównaj fig. 17—18). Tylko podany za analogię przez Seger'a miecz z Bośni (Sanskimost, fig. 17, rys. d)⁴⁰, upodabnia się do sztyletu z Neundorf kształtem głowni, zaopatrzonej wyraźnym żeberkiem środkowym. Remouchamps wspomina, że poprzeczne, proste jelce musiały już istnieć u mieczów 12-go typu, jak to można sądzić z rysunku na wazie dipylońskiej (Tabl. III—9)⁴¹. Zaczątki poprzecznego, prostego jelca istniały jeszcze dawniej. Możliwe, że początków tego typu należy szukać u miecza z Ialysos (Tabl. II—3) i u mieczów z „rozkami” (Tabl. II—6—8). Może drugi miecz z Neundorf jest naśladownictwem tych ostatnich. W każdym razie, zarówno pierwszy jak i drugi, sztylety z Neundorf robią bardziej wrażenie wyrobów południowych niż wschodnich.

Co do sztyletu z Wojciechowic (Tabl. I—1), to za najbliższą jego analogię na terenie środkowej Europy musimy uznać pierwszy sztylet z Neundorf (Fig. 1), pomimo, że ten ostatni różni się od naszego pewnymi szczegółami. Gładkie i proste imadło sztyletu z Wojciechowic przypomina jednocześnie greckie i włoskie miecze z rękojeścią w kształcie litery T (Fig. 7—9). Jeszcze więcej podobieństwa do naszego sztyletu z Wojciechowic możemy się dopatrzyć u jednego ze sztyletów z Mouci Yeri na Kaukazie (Tabl. V—6). Ten ostatni okaz szczególnie przypomina nasz sztylet nie tylko wyprostowaniem imadła i zakończeniem rękojeści, lecz również trójkątną głownią, zaopatrzoną w żeberko środkowe. Różnica pomiędzy dwoma ostatnimi sztyletami, poza zdobieniem i materiałem, z jakiego są wykonane oba przedmioty, polega na tem, że sztylet z Wojciechowic ma znacznie smuklejsze imadło, czem

³⁷ Uwaga: porównaj R a d ł o w, Sybirk. Drewnosti. „Mat. po arch. Ros.” nr. 5.

³⁸ R e m o u c h a m p s, Griech. Dolch. „Oud. Meded...” VII, str. 58.

³⁹ U n d s e t, I. Archäol. Aufsätze über südeurop. Fundstücke. III. Die ältesten Schwertformen. „ZfE”, XXII, 1890, str. 24 i następne.

⁴⁰ „Wissensch. Mitth. a. Bosnien u. Herzegow.” VI, 1899, str. 66, rys. 9.

⁴¹ R e m o u c h a m p s, Griech. Dolch... VII, str. 58, rys. 39a.

różni się nie tylko od wyżej wymienionego sztyletu z Mouči Yeri, ale i od innych sztyletów kaukaskich a nawet wogóle wschodnich. Z tego powodu przypuszczam, że sztylet z Wojciechowic, podobnie jak sztylety z Neundorf, jest wyrobem południowym bądź ich naśladownictwem, tem bardziej, że we Włoszech znane były sztylety „półksiężycowe” z rękojeścią

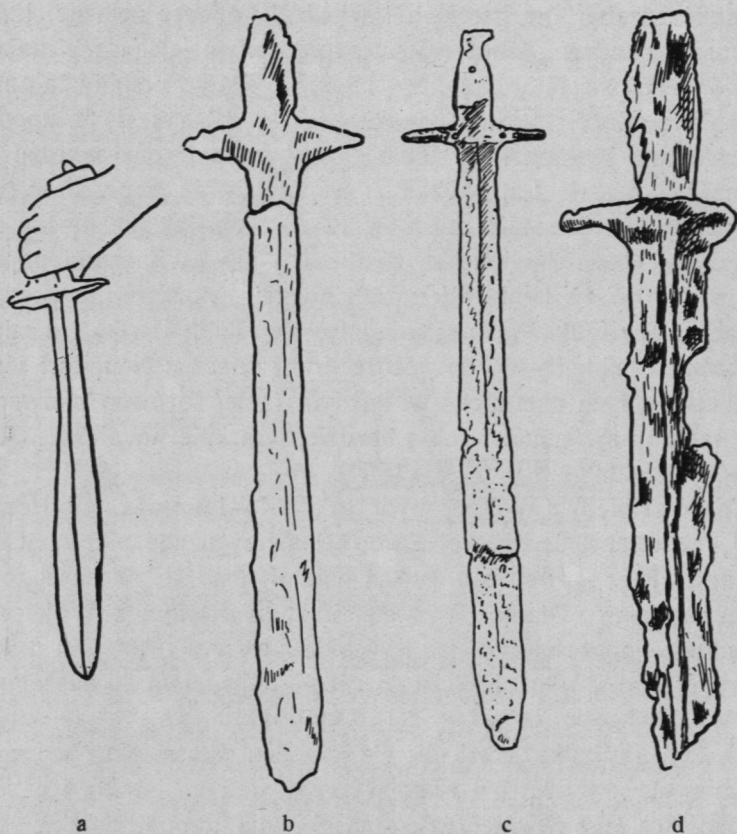

Fig. 17.

Miecz^e żelazne z poprzecznym jalcem. (a - b. „Oud. Meded.” VII. rys. 52 i 54; c. „ZfE” 1890, str. 23 fig. 41; d. „Wiss. Mitth. a. Bosnien u. Herz.” VI, str. 66, fig. 9).

spłaszczoną i odlaną z brązu. (Porównaj na tabl. IV—1—3 i 13—14 i Fig. 6). Co do chronologii, to sztylet z Wojciechowic należy odnieść, mojem zdaniem, na zasadzie podobieństwa do starszych typów z „półksiężycowatem” zakończeniem rękojeści i do mieczów żelaznych z rękojeścią w kształcie litery T, najpóźniej do VII wieku przed Chr., to znaczy do okresu przejściowego między I-ym a II-im okresem żelaza we Włoszech, co odpowiada naszemu V-u okresowi brązu według Monteliusa.

Tę chronologię potwierdzają zresztą, jak to zobaczymy poniżej, pozostałe miecze, znalezione razem z pierwszym w Wojciechowicach.

2. Z kolei zajmijmy się mieczem, oznaczonym nr. in. IV — 928 (Tabl. I — 2 i fig. 19), z rękojeścią, zakończoną dwoma ślimacznicami zamkniętymi w pierścieniu. Miecz ten należy do typu mieczów t. zw. antenowych, które pojawiły się w środkowej Europie w IV okresie bronzu Monteliusa. Za przypuszczalną ojczyznę tego typu można uwa-

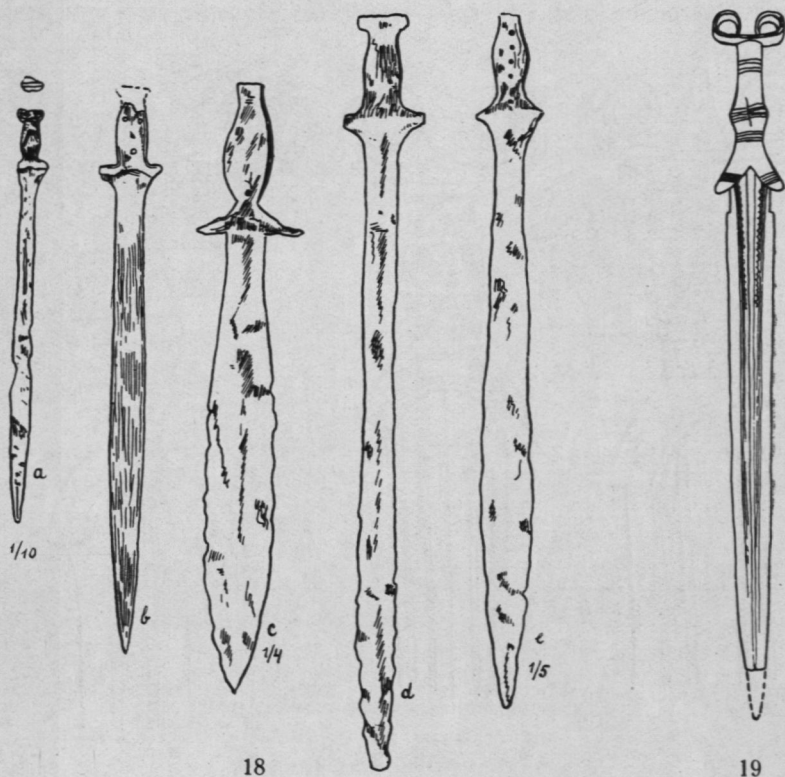

Fig. 18.

Miecze żelazne z poprzecznym jęlcem, Włochy.
(„ZfE”, 1890, str. 24 fig. 13—47).

Fig. 19.

Wojciechowice w pow. jędrzejowskim, około 1/4 w. n.

żyć wschodnią Francję i zachodnią Szwajcarię⁴², t. j. obszar najliczniejszego występowania mieczów antenowych.

⁴² N a u e, J. Die vorröm. Schwerter. 1903, str. 85; — Reallexikon d. Vorgesch. (E b e r t), I—1924, str. 182; — XI 1928, str. 428.

Miecze antenowe w starszych swoich formach mają imadło proste lub stożkowe, ozdobione 3-ma wypukłymi pierścieniami, jak u mieczów t. zw. typu węgierskiego. Zamiast tarczki kończącej rękojeść u mieczów antenowych występuje sztaba z dwoma zakręconymi w pojedyncze, podwójne lub potrójne spirale końcami. Ze sztaby tej wyrasta często jakby kończący imadło kołec w postaci wysokiego, cienkiego stożka, po obu stronach którego zakręcają się spirale. (Porównaj fig. 20—22) ⁴³. Młodsze typy mają zwykle łagodniej profilowaną rękojeść,

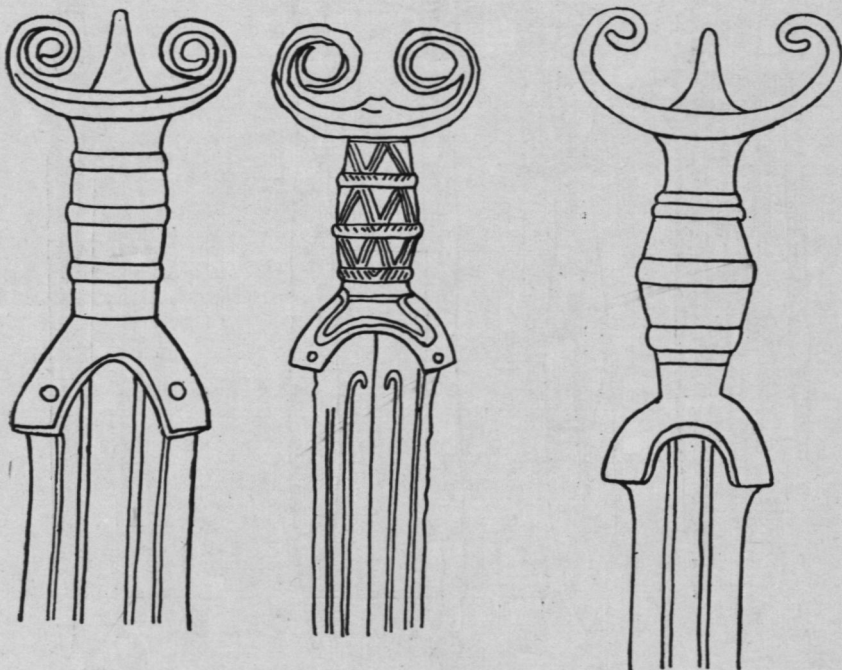

Fig. 20.

Corcelettes, Szwajcaria $\frac{1}{2}$ w. n. (Naue, D. v. Schw. XXXIV—4).

Fig. 21.

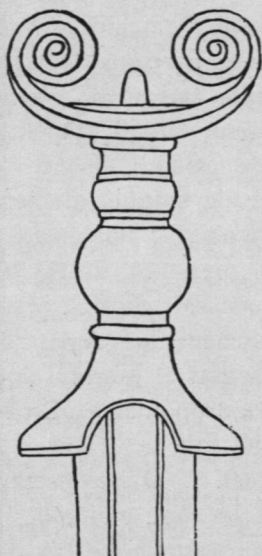
Lipovka, Czechy, $\frac{1}{2}$ w. n. (Naue, D. v. Schw. XXXIV—3).

Fig. 22.

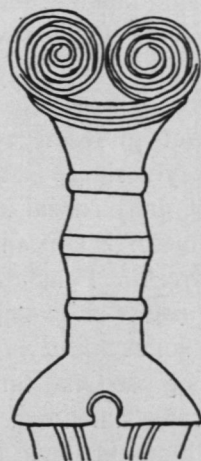
Acciajeria koło Terni, Włochy $\frac{1}{2}$ w. n. (Naue, D. v. Schw. XXXIV—1).

⁴³ Naue, J. Die vorröm. Schwerter, porównaj rysunki na tabl. XXXIV—XXXVI; Déchelette, J. Manuel d'archéol. préhist.... II, cz. I 1924, str. 209; Coutil, L. Poignards, rapières et épées de l'âge du bronze, „L'Homme préhistorique” 1928, tabl. XXV.

niekiedy bez plastycznych pierścieni lub z dwoma tylko pierścieniami i łukowatą uwypukleniem środkowej części imadła (Fig. 23). Jednocześnie zamiast stożka kończącego rękojeść, pomiędzy ślimacznicami pojawia się krótszy lub dłuższy cylindryczny kołec. Rękojeść starszych mieczów antenowych była przeważnie odlana oddzielnie i przymocowana do główki zapomocą jednego lub dwóch nitów. Młodsze formy miały często rękojeść odlaną razem z główką lub w rzadkich coprawda wypadkach przeznaczoną do okładzin⁴⁴. W północnych Niemczech i Skandynawji wytworzyło się drugie jakgdyby centrum mieczów ante-

23

24

Fig. 23.

Steyr, Górna Austrja; około $\frac{1}{3}$ w. n.

Fig. 24.

Rugja, Niemcy; około $\frac{1}{4}$ w. n.

nowych, które przybrały tutaj pewne lokalne cechy. Północne miecze antenowe różniły się od południowych rozmieszczeniem ślimacznic. U południowych mieczów ślimacznice są zwykle szeroko rozstawione i dość luźno skręcone, tymczasem na północy ślimacznice są jakgdyby ściśnięte, mocno skręcone i przylegające ściśle do siebie lub do kolca środkowego (Fig. 24)⁴⁵. Pod koniec epoki bronzu końce rękojeści mie-

⁴⁴ N a u e, J. D. vorr. Schwerter. Tabl. XXXV, rys. 2 i 3.

⁴⁵ I b i d e m, Tabl. XXXIV—XXXV; — Coutil, L. Poignards... „L'Hom. préhist.” 1928, Tabl. XXXV; — Reall. d. Vorgesch. (Ebert), XI, str. 428.

czów antenowych zamiast zakręcać w ślimacznice zamykano niekiedy w pierścienie ⁴⁶.

Miecze antenowe w epoce żelaza ulegały dalszym przeobrażeniom. Miecze późno-halsztackie tego typu były przeważnie bardzo krótkie, o wiele krótsze od bronzowych; wyrabiano je najczęściej z żelaza i zaopatrywano w bronzową rękojeść. Głównie tych mieczów dochodziły niekiedy do znacznych szerokości i miały formy liściaste lub trójkątne. Czasem zaopatrywano je w żeberko środkowe i struziny, chociaż częściej spotyka się formy płaskie bez żeberka. Dość często widzieć można w okresie halsztackim miecze antenowe jednosieczne, przeważnie bardzo szerokie i krótkie. Rękojeści wszystkich tych mieczów różnią się znacznie od znanych już form z epoki brązu. Przedewszystkiem uległo zmianie samo imadło, początkowo rozszerzone pośrodku; posiadało ono jeden lub kilka wypukłych pierścieni, zczasem stało się zupełnie proste, ozdobione jedynie pierścieniami lub wycięciami. Końce rękojeści u starszych okazów zakręcone były w luźne spirale, niekiedy ozdobiane nawet głowami zwierzęcemi, lub tworzyły pierścienie, czasami nawet łączyły się ze sobą, tworząc jeden pierścień, mniej lub więcej zamknięty. Inny rodzaj mieczów antenowych halsztackich przedstawiał typ o rękojeści z końcami prosto podniesionemi do góry i zaopatrzonemi w tarczki. Pomiedzy temi końcami wyrastał owalny albo kulisty guzek, co nadawało całej rękojeści postać antropoidalną. Zczasem wyciągnięte końce kurczyły się coraz bardziej tak, że wreszcie rękojeść kończyła się już tylko tarczami, albo guzami ⁴⁷. Dalszym etapem rozwoju mieczów antenowych były sztylety t. zw. antropoidalne lateńskie, u których podobieństwo do postaci ludzkiej posuwa się tak daleko, że niekiedy na guzku środkowym pomiędzy antenami modelowano dokładnie głowę ludzką ⁴⁸.

Taki jest mniej więcej rozwój mieczów antenowych na obszarze zachodniej i środkowej Europy. Rozprzestrzenienie tych mieczów jest dość ograniczone. Bardzo pospolite we Francji i zachodniej Szwajcarii, mniej licznie reprezentowane w Anglii, jak również w północnych i środkowych Włoszech, do rzadkich okazów należą w Bawarii, Austrii, Czechach i na Morawach, ale za to są często spotykane w północnych Niemczech, chociaż już z Danii i Szwecji znamy zaledwie kilka okazów

⁴⁶ N a u e, J. D. vorr. Schwerter., Tabl. XXXV 2—3; — Reall. d. Vorgesch. (E b e r t) IX, tabl. 218 d; XI, str. 428.

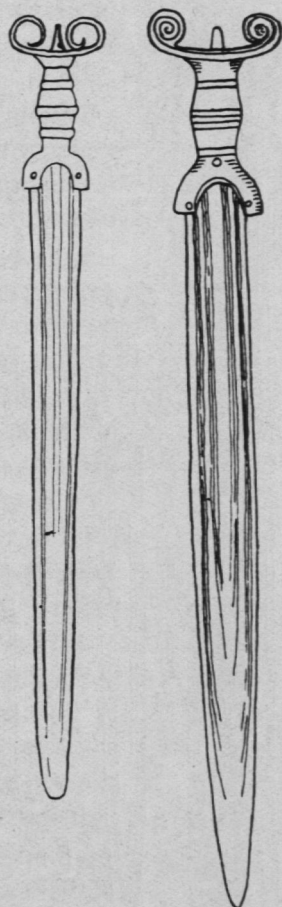
⁴⁷ D é c h e l e t t e, J. Manuel... II, cz. II, 1913, str. 730—744, fig. 280—287.

⁴⁸ I b i d e m, II, cz. III, str. 1137, fig. 473—476.

tego typu ⁴⁹. Na południe od Karpat znaleziono, o ile mi wiadomo, tylko jeden miecz antenowy w Velce nad Popradem ⁵⁰ wraz z trzema innymi mieczami typu późnowęgierskiego. Z półwyspu Bałkańskiego znamy również jeden tylko okaz tego typu, opublikowany przez Casson'a ⁵¹, pochodzi on z Macedonii, ale należy do późniejszego okresu, o czym świadczy nie tylko głównia żelazna, ale i środowisko, w którym został znaleziony.

Z Polski znamy kilka pięknie zachowanych mieczów antenowych, jak np. miecz z Nieczajny w pow. dąbrowskim ⁵², z Jazłowca w pow. buczackim ⁵³, fragment miecza ze Stołężyna w pow. węgrowskim ⁵⁴; na Pomorzu znaleziono miecz antenowy w skarbie brązowym z końca epoki brązu w Łepczu w pow. puckim ⁵⁵ i fragment miecza a raczej sztyletu antenowego w Bielcinie w pow. toruńskim ⁵⁶. Wszystkie wyżej wymienione miecze pochodzą z epoki brązu i należą do kilku odmian jednego typu.

Miecz z Nieczajny w pow. dąbrowskim (Fig. 25), ze swobodnie i luźno zakręconymi ślimacznicami, cechą tak charakterystyczną

25

26

Fig. 25.
Nieczajna w pow. dąbrowskim, $\frac{1}{3}$ w. n.

Fig. 26.
Münchenroda, Niemcy, $\frac{1}{4}$ w. n.

⁴⁹ N a u e, J. D. vorr. Schwerter, str. 85; — D é c h e l e t t e, J. Manuel... II, cz. I, str. 209. i Reall. d. Vorgesch. (E b e r t), XI, str. 428.

⁵⁰ Muzeum w Velce nad Popradem, Czechosłowacja.

⁵¹ C a s s o n, St. M. A. Macedonia, Thrace and Illyria, 1926, str. 147 i fig. 50.

⁵² A n t o n i e w i c z, Wł. Miecze brązowe znalezione w b. Galicji. „Przegląd Archeologiczny”, I, 1919, str. 39, rys. 1.

⁵³ I b i d e m, str. 39, 12.

⁵⁴ K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznań 1923, str. 79 i rys. 264 a-b.

⁵⁵ N a u e, J. Die vorröm. Schwerter. Tabl. XXXV — 8; — A n t o n i e w i c z, Wł. Archeologia-Polski, 1928, tabl. XXII—1.

⁵⁶ L a b a u m e, W. Vorgeschichte von Westpreussen. Danzig 1920, str. 31, rys. C; — A n t o n i e w i c z, Wł. Archeol. Polski. Tabl. XXII—7 i str. 314.

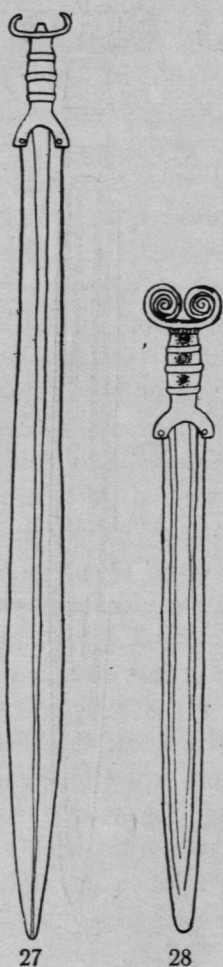

Fig. 27.

Jazłowiec w pow.
buczackim, $\frac{1}{2}$ w. n.

Fig. 28.

Z Rodanu koło
Lyonu.

dla okazów południowych, posiada imadło dwustożkowe z trzema wypukłymi pierścieniami i prostą głownią, zwężającą się nieznacznie do tępego końca. Głownia ta jest przymocowana do rękojeści przy pomocy dwóch nitów. Za najbliższą analogię tego okazu, możnaby uważać miecz antenowy z Münchenroda (Fig. 26)⁵⁷ w Niemczech, innych analogij należałoby poszukać może wśród za-
bytków włoskich⁵⁸.

Również południowe cechy wykazuje miecz z Jazłowca w pow. buczackim (Fig. 27). Jak to słusznie zauważył Antoniewicz⁵⁹, miecz ten przypomina ukształtowaniem rękojeści i właściwie imadła miecze typu t. zw. węgierskiego; jest to kształt właściwy dla starszych mieczów antenowych. Podobne imadła mają miecze antenowe znalezione w Corcelettes⁶⁰ w Szwajcarii (Fig. 20), w Rodanie koło Lyonu (Fig. 28)⁶¹ i w Horni Lidec na Morawach⁶². Tylko, że tamte miecze mają doskonale wykształcone anteny, a rękojeść miecza z Jazłowca kończy się rodzajem rogów. Oba wyżej wymienione miecze należą niewątpliwie do starszych form mieczów antenowych.

Pewne cechy południowe wykazują również miecze antenowe z Pomorza. Dobrze zachowany miecz z Łępcza w pow. puckim (Löpsch), odznacza się pięknie i wielokrotnie skręconymi końcami rękojeści, przylegającymi do kolca środkowego (Fig. 29)⁶³. Nie jest to jednak klasyczny przy-

⁵⁷ Reallex. d. Vorgesch. (E b e r t), XI, Tabl. 141 Bd.

⁵⁸ Porównaj miecze z Acciajera koło Terni i Corneto; Naue, D. Vorr. Schwer. Tabl. XXXIV — 1 i 8; B a s t i a n i V o s s.

D. Bronzeschwerter. 1878, tabl. XII — 2.

⁵⁹ Antoniewicz, Wł. Miecze brązowe... „Przegl. Arch.” I, str. 41.

⁶⁰ Naue, J. Die vorr. Schwerter. Tabl. XXXIV—4.

⁶¹ Mortillet, G. et A. Musée préhistorique. Paris 1903. Tabl. LXXXVI—1062.

⁶² „Zemské Museum” w Brnie na Morawach, Czechosłowacja.

⁶³ Naue, J. D. vorr. Schw. Tabl. XXXI—5; — Conwentz, H. D. Westpreussisches Provinzial — Muzeum, 1880 — 1905, Danzig 1905, tabl. 50, fig. 2.

kład mieczów typu północnego, przeciwnie, u miecza pomorskiego widać raczej w ukształtowaniu rękojeści wpływ mieczów południowych.

Odmienny typ przedstawia sztylet z Bielcina w pow. toruńskim (Bildschön). Rękojeść tego sztyletu jest zakończona potrójnie skręconymi ślimacznicami, które dość ściśle przylegają do kolca środkowego. Imadło rękojeści rozszerzone ostro pośrodku zwęża się ku dołowi, a następnie ponownie rozszerza się u podstawy. Ta ostatnia posiada wycięcie niemal kątowe, podobne nieco do wycięcia u miecza z Wojciechowic (Fig. 30) ⁶⁴. Całe imadło rękojeści i podstawa są ozdobione liniami rytmu, które tworzą na górnej części imadła dwa pasy poziome po 3 i 4 linie ryte; między nimi występują dwa pasy ukośne po 3 linie ryte, przecinające się na krzyż. Poniżej dolnego pasa poziomego występują jeszcze 3 kondygnacje krzyżujących się pasów ukośnych, pomiędzy którymi, pośrodku największego rozszerzenia imadła, występuje okrągły otwór, a poniżej ostatniego skrzyżowania dwa koncentryczne koła. Pod temi kołami są jeszcze wyryte 2 kreski pionowe i łuczki, kończące się kółkami, a u samej podstawy rękojeści po obu stronach wycięcia, widać jeszcze 3 linie ryte poziome. Głownia sztyletu z Bielcina zwęża się trójkątnie do ułamanego końca; jest ona zaopatrzona w 4 struziny, po dwie z każdej strony żeberka. Oryginalny ten sztylet nie znajduje nigdzie ścisłych analogii. Wprawdzie zdobienie rękojeści zapomocą rytych kresek spotyka się niekiedy na rękojeściach mieczów antenowych, szczególnie w Włoszech ⁶⁵, ale bogatsze kombinacje znane mi są jedynie na mieczu z Lipovki w Czechach (Fig. 21) ⁶⁶ i na mieczu z Velki nad Popradem ⁶⁷ na Słowaczynie. Ozdobryte na rękojeściach występują w epoce brązu przede-

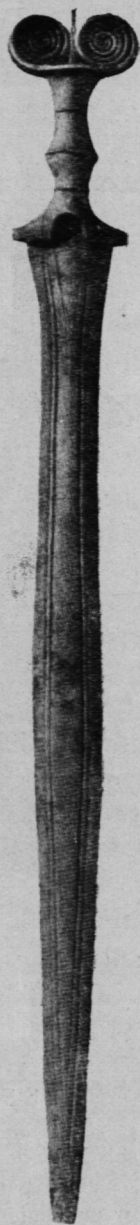

Fig. 29.

Łęcz w pow.
puckim,
2/7 w. n.

⁶⁴ L a B a u m e, W. Vorgeschichte von Westpreussen. Danzig 1920, str. 31, fig. L. — C o n w e n t z, H. Westpreussisches Provinzial — Museum, 1880 — 1905, tabl. 50, fig. 1.

⁶⁵ N a u e, J. D. vorr. Schw. Tabl. XXXIV, rys. 6 i 8; tabl. XXXV, rys. 1 i 5.

⁶⁶ I b i d e m, Tabl. XXXIV, rys. 3.

⁶⁷ Muzeum Tatrzańskie w Velce nad Popradem.

Fig. 30.

Bielcin w pow. toruńskim,
1/2 w. n.

wszystkiem u mieczów t. zw. węgierskich ⁶⁸ i u mieczów północnych ⁶⁹. Ulubionym motywem w jednym i drugim wypadku były spirale i koła koncentryczne, rzadziej linie łamane, zakreskowane trójkąty i t. d. Ozdoby na rękojeści sztyletu z Bielcina przypominają nieco ornament ryty na rękojeści miecza z Velki; tak samo tutaj jak i tam panują motywy, naśladujące oplecenie zapomocą sznurków lub rzemieni, tylko że na mieczu z Velki przeważają pasy poziome; skośne występują dopiero u samej podstawy rękojeści. Ukształtowaniem rękojeści sztylet z Bielcina różni się jednak wybitnie od mieczów z Lipovki i Velki.

Fragment miecza ze Stołężyna w pow. wągrowieckim (Fig. 31), przedstawia jeszcze jedną odmianę mieczów antenowych. Podstawa rękojeści tego miecza posiada bardzo małe wycięcie, przechodzi ona nieznacznie w słabo pośrodku uwypuklone imadło, ozdobione 5-a pasami poziomych linii. Potrójnie skręcone ślimacznice nie dotykają do środkowego końca. Miecz ten przypomina nieco dwa miecze antenowe z Walburga koło Królewca ⁷⁰ i jest prawdopodobnie naśladownictwem może lokalnem form południowych. Poza granicami północnej Polski odnaleziono szereg mieczów antenowych na Pomorzu niemieckiem ⁷¹ i w Prusach Wschodnich ⁷².

Miecze antenowe znane były jeszcze dalej na wschodzie poza granicami ziem polskich. W Muzeum Narodowem w Warszawie znajduje się piękny okaz miecza brązowego (Fig. 32) ⁷³ o szero-

⁶⁸ N a u e, J. D. Vorr. Schw. Tabl. XXIV i następne.

⁶⁹ I b i d e m, Tabl. XXVIII i następne.

⁷⁰ K o s s i n n a, G. Meine Reise... „Mannus” IX, 1917, str. 194 i tabl. XX—5.

⁷¹ S p r o c k h o f, E. Jungbronzezeitliche Formenkreise an der unteren Oder und unteren Weichsel. „Blätter für deutsche Vorgeschichte”, Heft 8, Leipzig 1931, str. 24 — 27 i mapka 39.

⁷² B e z z e n b e r g e r, A. Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens, Königsberg 1904, str. 21, fig. 20 i 22, fig. 21; — G a e r t e, W. Urgeschichte Ostpreussens, Königsberg 1929, str. 85, fig. 56 i 57.

⁷³ Uwaga: miecz ten jest własnością Muzeum Narodowego w Warszawie i oznaczony nr. inw. 32257, obecnie jednak jest oddany w depozyt do Muzeum Woj-ska i tam oznaczony nr. 1875.

kiej i liściastej głowni z dwoma struzinami po każdej stronie żeberka środkowego. Struziny te biegną równolegle do ostrzy i łączą się u dołu. Rękojeść, przymocowana do głowni zapomocą dwóch nitów, posiada u podstawy przystosowanej do górnej części głowni szerokie łukowate wycięcie. Imadło, niemal okrągłe w przekroju i łagodnie rozszerzone pośrodku, posiada po obu stronach rozszerzenia dwa silnie uwypuklone pierścienie. Rękojeść kończy szeroka sztaba poprzeczna z końcami zakręconymi w podwójne spirale, szeroko rozstawione po obu stronach stożkowatego kolca. Sztaba ta robi wrażenie nasadzonej na kolec, który jest właściwie przedłużeniem imadła. Długość całego miecza wynosi 53 cm., długość głowni 38, 5 cm., największa szerokość głowni 5,5 cm., najmniejsza 4,5 cm. Piękny ten okaz dostał się do Muzeum Narodowego ze zbiorów J. Choynowskiego⁷⁴ i był przez niego opisany jako zabytek z Ukrainy⁷⁵. Miecz ukraiński z Muzeum Narodowego należy niewątpliwie do tej samej rodziny, co miecze antenowe zachodnio i środkowo europejskie. Rękojeść przypomina typy południowo-zachodnie⁷⁶ z końca epoki bronzu i początków żelaza, podstawa rękojeści zbliża ten miecz do typów halstańskich⁷⁷. Najbardziej charakterystyczną cechą miecza ukraińskiego jest niezwykła szerokość jego głowni. Wprawdzie ten sam typ głowni znajdujemy u mieczów antenowych z Łepcza w pow. puckim (Fig. 29), z Mierzyna (Mersin Kr. Lauenburg)⁷⁸ i Braunsberga w Prusach Wschodnich⁷⁹), a nawet u miecza antenowego z Velki⁸⁰), ale nawet najszerszy z nich i najbardziej podobny do miecza ukraińskiego miecz z Mierzyna (Mersin) ma głownię znacznie smuklejszą. Ta niezwykła sze-

⁷⁴ Ch o y n o w s k i J. Słowianie w czasach przedhistorycznych, 1904, str. 60, nr. 551.

⁷⁵ Uwaga: Choynowski, opisując ten miecz pod nr. 551 w swoim katalogu (patrz wyżej) nie wymienia miejscowości, gdzie został znaleziony, jedynie z końcowej wzmianki widać, że jest to zabytek z Ukrainy. Ponieważ jednak w tym katalogu pod nr. 550 opisane są zabytki, pochodzące z kurhanu scytyjsko-sarmackiego, rozkopanego pod Ekatierinosławiem, a pod nr. 553 kocioł bronzowy z tegoż kurhanu, wyżej wymieniony miecz dostał się do literatury jako zabytek z Ekatierinosławia („Przegląd Archeol.” I, str. 39, dop. redakcji), jednak brak wyraźnych danych, jak również chronologia innych zabytków z Ekatierinosławia, nie pozwalają w ten sposób określić miejsca pochodzenia tego miecza.

⁷⁶ Patrz u M o n t e l i u s a, O. La civ. prim. en Italie, I pl. 31, 9 i str. 175; — D é c h e l e t t e, J. Manuel... II cz. II, str. 1913, str. 742, fig. 285.

⁷⁷ D é c h e l e t t e, J. Manuel... II cz. II, str. 732, fig. 280 i str. 733, fig. 281.

⁷⁸ L i s s a u e r, A. Die prähist. Denkmäler d. Prov. Westpreussen, Leipzig, 1887, Tbl. III—21.

⁷⁹ B e z z e n b e r g e r, A. Analysen... str. 21, rys. 20.

⁸⁰ Muzeum Tatrzańskie w Velce nad Popradem, Czechosłowacja.

Fig. 31.

Stołężyn w pow.
wągrowieckim, $\frac{1}{4}$
w. n. (Kostrzewski,
Wielkopolska,
str. 79, rys. 264 a-b).

rokość głowni, zbliża miecz ukraiński do niektórych mieczów antenowych halsztackich⁸¹. Na zasadzie tych wszystkich danych, możnaby określić powstanie miecza ukraińskiego najwcześniej na koniec V-go okresu brązu Monteliusa, lub na początek epoki żelaza, a więc przypuszczalnie na VIII lub VII wiek przed Chr. Co do pochodzenia, jest on, jak przypuszczam, wyrobem miejscowym, naśladującym wyroby południowo-zachodnie.

Zupełnie inny charakter mają dwa miecze żelazne antenowe, znajdujące się również w Muzeum Narodowym w Warszawie. Wprawdzie miecz z kurhanu w Aksiutyńcach w gub. połtawskiej⁸² uległ tak silnemu zniekształceniu wskutek rdzy, że trudno dziś cośkolwiek powiedzieć o jego kształcie pierwotnym. Wśród rozsypujących się kawałków, widoczne są jedynie dwie pojedynczo skręcone, a nawet zamknięte w pierścieniu woluty.

Lepiej zachował się drugi miecz, znaleziony we wsi Sienna pod Fanagorją na półwyspie Tamańskim w 1878 roku⁸³. Miecz ten uległ wprawdzie pewnym uszkodzeniom, przede wszystkim stracił jedną ślimacznicę, a drugą odłamaną źle przytwierdzono do rękojeści. Długość jego wynosi około 58 cm., głownia słabo zwężająca się ku dołowi, jest w górnej części złamana. Rękojeść jest wcięta u podstawy w ten sposób, że tworzy rodzaj skrzydełek. Imadło spłaszczone i dość szerokie jest zupełnie proste, jak u mieczów halsztackich i musiało się kończyć dwoma pojedynczo, lecz ciasno zakręconymi ślimacznicami (Fig. 33). Całość przypomina ogromnie miecz żelazny z Maricyyna w gub. Chersońskiej (Fig. 34)⁸⁴. Ten ostatni znaleziony był w kur-

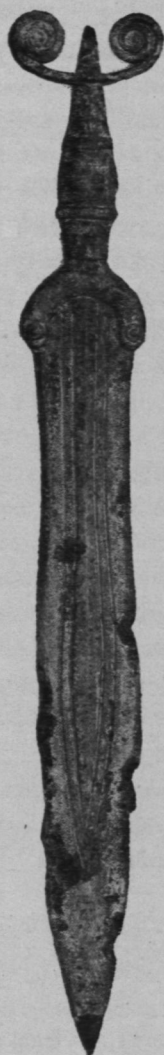

Fig. 32.

Ukraina,
ze zbiorów J.
Chojnowskiego,
(Muz. Narodowe
w Warszawie
nr. 32257).
 $\frac{1}{4}$ w. n.

⁸¹ Déchelette, J. Manuel... II, cz. II, str. 732 i następne.

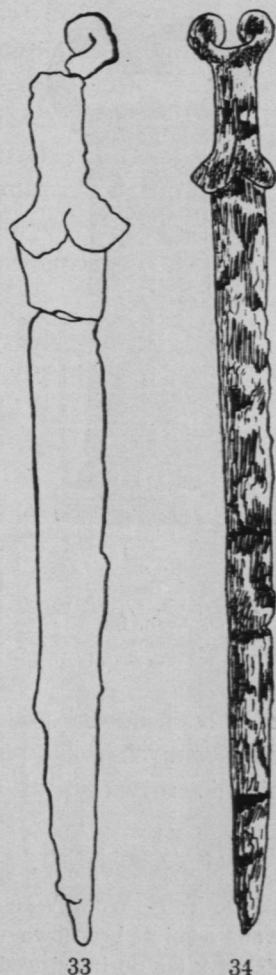
⁸² Muzeum Narodowe w Warszawie nr. inw. 32266.

⁸³ Muzeum Narodowe w Warszawie nr. inw. 32768.

⁸⁴ Ginters, W. Das. Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland Berlin 1928, tabl. 18 d.

hanie scytyjskim, którego zawartość odnosi Ebert do V-go wieku prz. Chr.⁸⁵. Z tego wieku pochodzą według Ginters'a⁸⁶ najstarsze miecze antenowe scytyjsko-sarmackie. Rozwinięły się one na terenie Ukrainy niewątpliwie pod wpływem mieczów antenowych zachodnio-europejskich, jednak przybrały zupełnie odmienny charakter. Miecze antenowe scytyjsko-sarmackie przejęły z zachodniej Europy jedynie zakończenie rękojeści w postaci ślimacznicy lub wyciągniętych do góry ramion jak u mieczów halsztackich. Całość miecza nie różniła się jednak od zasanicznego typu miecza scytyjskiego t. zw. *a k i n a k e s*. Głównia zwężająca się ku dołowi połączona była z rękojeścią o podstawie sercowatej lub daszkowatej; imadło, spłaszczone i proste, kończyła w tym wypadku sztaba, zakończona ślimacznicami lub wyciągniętymi ramionami, przy tem zakończenia te bardzo często ozdabiano jak u mieczów halsztackich zachodnio-europejskich wyobrażeniami zwierząt lub ptaków.

Miecze antenowe przedostały się od Scytów do środkowej i północno-wschodniej Rosji, gdzie występują w kulturze Ananino⁸⁷; dalej na wschód powędrowały na Syberję do okręgu Minusińskiego⁸⁸. Środkowo i wschodnio-rosyjskie jak też syberyjskie miecze antenowe, rozwinięte pod wpływem scytyjskich, były bardzo podobne do tych ostatnich, a różniły się wybitnie od zachodnio-europejskich⁸⁹.

33

34

Fig. 33.

Sienna pod Fanagorją na półwyspie Tamań.

Fig. 34.

Maricyn, gub. Chersońska, Ukraina (Ginters, D. Schw. d. Sk... tabl. 18 d.).

⁸⁵ E b e r t, M. Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gouv. Cherson. „Praehist. Zeitschr.” V 1913. str. 102.

⁸⁶ Ginters, W. D. Schwert d. Skythen... str. 40.

⁸⁷ Tallgren, A. M. L'époque dite d'Ananino... „Finsk. Fornminn. Tidskrift” XXXI—1919, str. 13, fig. 13; — Ginters, W. D. Schwert d. Skythen..., str. 84 i następne i tabl. 39.

⁸⁸ Radłow, W. Sibirskija drevnosti. „Materjały po archeol. Ross.” Nr. 5, 1891, tabl. XIV; — Merhart, G. Bronzezeit am Jenissei, Wien 1926, tabl. X—XI, XXII; — Ginters, D. Schwert... Str. 79 i następne, tabl. 36.

⁸⁹ Uwaga: Jako przykład mieczyka antenowego wschodnio-rosyjskiego,

Fig. 35.

Z nad Peczory
Rosja, ok. 2/3 w. n.
(Muz. Arch. im. Er.
Majewskiego T. N.
W. w Warszawie).

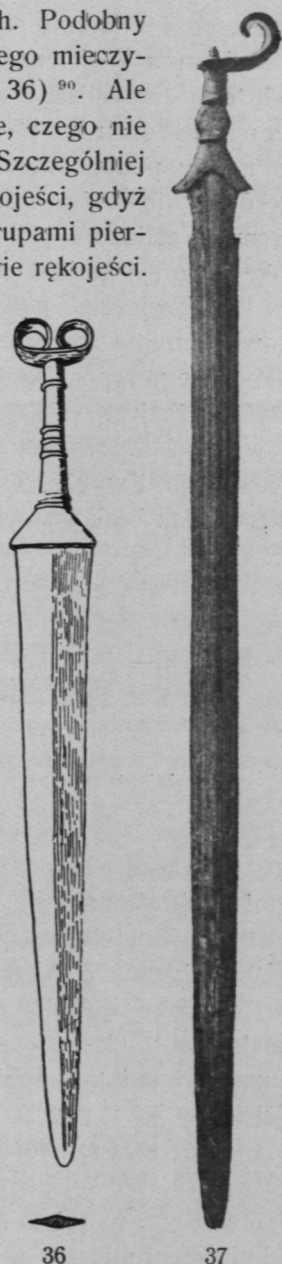
Z przytoczonych powyżej opisów paru mieczów antenowych wschodnio-europejskich widzimy, że należą one do oddzielnej grupy mieczów tego typu. Możemy więc powiedzieć, że istniały dwa kręgi mieczów antenowych: jeden w zachodniej i środkowej Europie, drugi w wschodniej Europie i na Syberji. Drugi krąg rozwinął się prawdopodobnie pod wpływem pierwszego. Takie znaleziska, jak miecz antenowy z Ukrainy, znajdujący się w Muzeum Narodowym w Warszawie (Fig. 32), może być potwierdzeniem przypuszczenia, że wpływy zachodnie mogły istnieć, ponieważ istniały naśladownictwa wyrobów zachodnich.

Powrócimy teraz do miecza antenowego z Wojciechowic (Fig. 19). Musimy przyznać, że należy on niewątpliwie do grupy zachodnio-europejskiej mieczów tego typu, a najbliższą jego analogią na terenie Polski jest sztylet z Bielcina w pow. toruńskim (Fig. 30). Ten ostatni posiada ten sam niemal typ rękojeści bogaciej wprawdzie

zdobionej, bardzo podobny kształt głowni, która różni się tylko brakiem obustronnych wcięć pod rękojeścią. Tylko sztylet z Bielcina kończy się pięknie rozwiniętymi ślimacznicami, które u miecza z Wojciechowic

można przytoczyć okaz, znajdujący się w Muzeum Archeologicznym im. Er. Majewskiego T. N. W. w Warszawie, gdzie pod nr. in. 15756 istnieje doskonale zachowana rękojeść brązowa małego mieczyka czy sztyletu, prawdopodobnie żelaznego. Zabytek ten pochodzi według notatki z nad Peczory i został darowany do zbiorów prof. E. Majewskiego przez p. S. Obrępańskiego. Rękojeść ta jest wewnątrz pusta i w przekroju soczewkowata (Fig. 35). Podstawa rękojeści ma wygląd sztabki opasującej górną część głowni, posiada ona zagłębienie, jakby rowek pionowy pośrodku i wystaje poza imadło. To ostatnie o bokach prostych, zwęża się łagodnie ku górze. Po jednej stronie jest ono ujęte jakby w ramę, w dwa pasy pionowe lekko pokarbowane, biegnące wzdłuż obu brzegów imadła; środek wypełnia ornament plastyczny, złożony z kresek łamanych pod kątem prostym i pionowych szeregów wypukłych kropek, ułożonych wewnątrz pól, utworzonych przez owe kreski. Druga strona imadła ma tylko dwa prostokątne wycięcia, jedno nad drugim i otaczającą je ramę zupełnie gładką. Imadło kończy sztabka u podstawy pusta z końcami zakręconymi w dwie pojedyncze ślimacznice, schodzące się u góry ze sobą. Cała ta rękojeść jest pokryta piękną wodną patyną, długość rękojeści wynosi 9,7 cm., szerokość podstawy 4 cm., szerokość imadła od 3,5 do 3,6 cm., rozpiętość ślimacznicy 3,8 cm.

uległy już degeneracji jak u mieczów halsztackich. Podobny rodzaj ślimacznic zaobserwować można u krótkiego mieczyka z Klein Ausker Kr. Wolau na Śląsku (Fig. 36)⁹⁰. Ale mieczyk śląski posiada wybitne cechy halsztackie, czego nie możemy powiedzieć o mieczu z Wojciechowic. Szczególniej silnie zaznacza się różnica w ukształtowaniu rękojeści, gdyż mieczyk śląski posiada proste imadło z trzema grupami pierścieni i odznacza się brakiem wycięcia w podstawie rękojeści. Bliższą analogią dla miecza z Wojciechowic będzie piękny miecz antenowy z Kreien w Meklemburgu (Fig. 37)⁹¹. Wprawdzie i tutaj znaleźć można duże różnice. Przedewszystkiem miecz z Kreien odznacza się niezwykłą jak na miecz bronzowy długością (93 cm.). Rękojeść jego przytwierdzona do główki przy pomocy nitów posiada wprawdzie u podstawy skrzydełkowate wycięcie podobne, jak u miecza z Wojciechowic, ale już imadło rozszerzone łagodnie pośrodku jest ozdobione dwoma wypukłymi pierścieniami, co go różni od rękojeści naszego miecza. Ślimacznice (jedna odlamana) były szeroko i luźno zakręcone w ten sposób, że końce pozostały niezamknięte. Zamiast kolca środkowego pomiędzy ślimacznicami wyrasta tylko mały stożkowaty guzek. Zato głównia posiada po obu stronach pod rękojeścią prostokątne wcięcia. Od tych wcięć oba ostrza biegną początkowo niemal równolegle, a następnie na $\frac{3}{4}$ długości zewszaj się łagodnie do ułamanego końca. Z każdej strony żeberka środkowego widzimy 4 struziny w grupach po dwie. Ku dołowi urywają się one luźno. Pod wycięciem rękojeści po obu stronach żeberka i pierwszych dwóch par struzin występuje ornament w postaci 8-miu półkoli koncentrycz-

36

37

⁹⁰ Seger, H. Beiträge zur Vorgeschichte Schlesiens. „Schl. Vorzeit.” V—1909, str. 11, fig. 10.

⁹¹ Beltz, R. Die vorgeschichtlichen Altertümer d. Grossherzogthums Mecklenburg—Schwerin, 1910, tabl. 36, fig. 8.

Fig. 36.
Klein Ausker, Kr. Wolau
około $\frac{1}{4}$ w. n.

Fig. 37.
Kreien w Meklemburgu,
Niemcy, około $\frac{1}{4}$ w. n.

nych, po 4 z każdej strony. Przypomina to ozdoby w postaci łuczków na mieczu z Wojciechowic. Miecz z Kreien jest luźnem znaleziskiem ⁹², jak to można sądzić z długości, bardzo późnem, prawdopodobnie z końca epoki brązu lub początków żelaza. Co do pochodzenia tego miecza, to należy podkreślić, że rękojeść posiada cechy wybitnie południowe, porównać ją można z mieczem w Steyr w Górnej Austrii ⁹³, lub z mieczem z Castione w pn. Włoszech ⁹⁴. Do Meklemburga musiał się dostać jako import z krajów prawdopodobnie alpejskich.

Jak wynika z powyższego przeglądu mieczów antenowych w środkowej Europie, mieczyk z Wojciechowic należy raczej do grupy południowej tego typu. Duże podobieństwo do miecza z Kreien każe się domyślać, że jest on importem z tegoż obszaru co tamten, albo miniaturowym naśladownictwem podobnych form południowych. Charakterem swoim i wyglądem wykazuje on niewątpliwie późniejsze pochodzenie, jednak brak jakichkolwiek cech halsztackich każe się domyślać, że

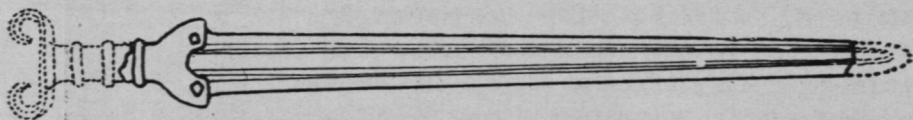

Fig. 38.

Uzupełnienie miecza z Wojciechowic w pow. jędrzejowskim, około $\frac{1}{4}$ w. n.

jest on raczej wytworem późnej epoki brązu, to też chronologię jego można określić na VIII wiek przed Chrystusem.

3. Trudniejsza sprawa z fragmentem miecza, oznaczonego nr. IV—929 (Tabl. I—3). Wskutek utracenia znacznej części rękojeści nie wiemy dokładnie jaki był jej kształt pierwotny. Sądząc na podstawie pozostałości wydaje się prawdopodobnem, że miecz ten miał dość długie i proste imadło, ozdobione trzema wypukłymi pierścieniami jak to widzieliśmy już u miecza z Jazłowca w pow. buczackim (Fig. 27). Głównia i podstawa rękojeści przypominają bardzo miecz z Nieczajny w pow. dąbrowskim (Fig. 25), jednak u tego ostatniego imadło jest pośrodku rozszerzone, to też miecz z Wojciechowic pod tym względem przypomina raczej miecz z Jazłowca. Zachodzi tylko pytanie, jak mogło wyglądać zakończenie rękojeści. Jeśli to był miecz antenowy, wówczas

⁹² Ibidem, str. 241.

⁹³ Naue, J. D. vorr. Schw. Tabl. XXXVI—3.

⁹⁴ Montelius, La civil. primit... I, pl. 31, fig. 9.

możemy sobie wyobrazić szeroką sztabę poprzeczną, zakończoną luźno prawdopodobnie zakręconymi ślimacznicami (uzupełnienie fig. 38). Takie zakończenie nasuwa się pomimo woli wskutek całego szeregu cech wspólnych z dwoma wyżej wymienionymi mieczami antenowymi, które znaleziono w Polsce⁹⁵. Mielibyśmy wówczas w skarbie wojciechowskim drugi miecz antenowy typu nieco starszego i o cechach wybitnie południowych. Jednak już Antoniewicz zwrócił uwagę na to, że miecz z Jazłowca przypomina miecze typu węgierskiego, dlatego możnaby przypuszczać, że również miecz wojciechowski jest fragmentem miecza tego typu.

Miecze typu węgierskiego wyprowadza Naue⁹⁶ od mieczów z odlaną rękojeścią, przeważnie przymocowaną do główki kilkoma szerokimi nitami (Typ Aa według Naue'go). Sprockhoff⁹⁷ za prototypy mieczów węgierskich uważa miecze z rękojeścią odlaną z brązu, o bokach łagodnie zaokrąglonych, o podstawie prostej z kolistym wycięciem i prostym cylindrycznym lub o ściętych bokach imadłem, zakończonym tarczkwatym guzem. Główki tych mieczów miały przeważnie boki łagodnie zwężające się lub lekko wypukłe. Od tych prototypów, które Reinecke⁹⁸ nazywa typem południowo-niemieckim, powstały formy, różniące się od swoich wzorów początkowo jedynie zaokrągleniem podstawy rękojeści i 3-a wypukłymi pierścieniami, obejmującymi imadło. Nawet główki tych pierwotnych mieczów typu węgierskiego przypominają jeszcze ich prototypy.

Właściwe miecze typu węgierskiego miały rękojeść u dołu rozszerzoną, o bokach trapezowatych lub łagodnie zaokrąglonych, a podstawę zaokrągloną lub ściętą ukośnie i obejmującą $\frac{3}{4}$ wycinka koła. Imadło raczej cylindryczne, częściej w przekroju owalne, najczęściej jednak lekko po środku uwypuklone z trzema plastycznymi pierścieniami, kończyła tarczka okrągła lub owalna, początkowo zupełnie płaska, z wyrastającym pośrodku guzkiem w kształcie kopułki lub ściętego stożka. W większości wypadków pierścienie, pola pomiędzy pierścieniami, górna część tarcz-

⁹⁵ Uwaga: Ponieważ zakończenie miecza z Jazłowca należy do wyjątkowych, można przypuszczać, że rękojeść miecza z Wojciechowic była raczej podobna do rękojeści pojedynczo skrzyconych, starszych form mieczów antenowych, jak np. rękojeści miecza antenowego z Horni Lidec na Morawach, „Zemelski Musej” w Brnie.

⁹⁶ Naue, J. D. vorr. Schw. Str. 48 i 52, tabl. XX—4 i XXIII—5.

⁹⁷ Reallexikon d. Vorgesch., (Ebert), XI, str. 418.

⁹⁸ Reinecke, P. Zur Chronologie d. zweiten Hälfte d. Bronzealt. in Süd- und Norddeutschland. „Corresp. — Blatt d. deutsch. Ges. für Anthrop”. 1902, str. 18.

ki i nawet podstawa rękojeści były pokrywane ornamentem rytym, złożonym z kresek poziomych i pionowych, czasem ukośnych lub zakreskowanych trójkątów, wreszcie ze spirali, esownic i kół koncentrycznych. Rękojeści te były w większości wypadków przymocowane do główki przy pomocy dwóch płaskich nitów. Główki przeważnie daszkowate, rzadziej przyplaszczone, z szerokim żeberkiem środkowym, miały boki łagodnie zwężające się ku dołowi lub rozszerzone na $\frac{3}{4}$ wysokości od rękojeści na podobieństwo liścia tataraku i następnie zwężone ku końcowi. Bardzo często spotyka się u mieczów tego typu łagodne obustronne wycięcie o zatępionych bokach w górnej części główki. Młodsze typy nie wykazują niekiedy wypukłych pierścieni, tylko na ich miejscu wyrze poziomo paski, połączone zwykle z bogatym ornamentowaniem całego imadła ⁹⁹.

W okresie V brązu, zamiast tarczki kończącej imadło, pojawiły się u mieczów typu węgierskiego zawsze okrągłe, wklęsłe miseczkowate zakończenia, ze sterującym pośrodku cylindrycznym guzkiem (Schalenschwerter). Główki tych mieczów, przeważnie daszkowate, rzadziej z żeberkiem środkowym, miały zwykle kształt zbliżony do liścia tataraku.

Co do chronologii mieczów typu węgierskiego, to najstarsze ich „prototypy” Sprockhoff ¹⁰⁰ odnosi do II okresu brązu, początków jednak właściwych mieczów węgierskich należy szukać w trzecim okresie brązu, a największy ich rozkwit według Reinecke’go ¹⁰¹) przypada na IV i V okres brązu, a właściwie na Hallstatt A według jego chronologii. Są to już miecze z rozwiniętą tarczką albo z miseczką.

Miecze typu węgierskiego występują poza Węgrami w północnych Włoszech, Austrii, Bawarii aż do Württembergii, spotykają się niekiedy w Szwajcarii, znane są również w północnych Niemczech, docierają nawet do Skandynawii jako importy z południa ¹⁰². W Polsce miecze typu węgierskiego należą do najczęściej spotykanych wśród broni z młodszej epoki brązu. Świadczy to o ożywionych stosunkach z Węgrami, co zresztą potwierdzają bardzo liczne importy innego rodzaju. Można wymienić około 20 miejscowości, gdzie znaleziono u nas miecze typu węgierskiego. W Małopolsce miecze tego typu znamy np. z miejscowości:

⁹⁹ N a u e, J. D. vorr. Schw. Str. 48—56, tabl. XXII — XXIV; N a u e, J. Die prähistorischen Schwerter. 1835, tabl. I i III fig., i str. 4—5.

¹⁰⁰ Reallexikon d. Vorgesch. (Ebert), XI, str. 418.

¹⁰¹ R e i n e c k e, P. Zur Chronologie... „Corresp. — Blatt d. deutsch. Ges. f. Anthr.” 1902, str. 18.

¹⁰² N a u e, J. D. vorr. Schw. Str. 54—56.

Koropiec w pow. buczańskim¹⁰³, Kobierniki w pow. bielskim¹⁰⁴, Wysowa w pow. gorlickim¹⁰⁵, Wyciąże w pow. krakowskim¹⁰⁶, z okolic Limanowej¹⁰⁷, Zawałów w pow. podhajeckim¹⁰⁸, Halić w pow. stanisławowskim¹⁰⁹, Turka w pow. tureckim¹¹⁰ i Komarniki w pow. tureckim¹¹¹, poza tem znaleziono miecze typu węgierskiego jeszcze w innych miejscowościach Małopolski¹¹². Na Mazowszu znaleziono miecze tego typu w Sierakówku w pow. gostyńskim¹¹³ i w Sobocie w pow. łowickim¹¹⁴. Miecze typu węgierskiego docierały również do Wielkopolski i na Pomorze. Z Wielkopolski można wymienić np. Lubień w pow. kościańskim¹¹⁵, Odolanów w pow. odolanowskim¹¹⁶, Krzyżowniki w pow. poznańskim-wsch.¹¹⁷, Kujawy bez miejscowości¹¹⁸, na Pomorzu Konojady w pow. brodnickim¹¹⁹.

Wszystkie wyżej wymienione miecze typu węgierskiego, pochodzące z Polski, różnią się od fragmentu z Wojciechowic dolną częścią rękojeści, przede wszystkim zaś wycięciem jej podstawy i kształtem głowni. Większość mieczów typu węgierskiego, znalezionych w Polsce, ma wycięcie u podstawy rękojeści większe niż połowa koła, u mieczów z okolic

¹⁰³ Antoniewicz, Wł. Miecze brązowe w b. Galicji. „Przegląd Archeol.” II, Roczn. IV, 1923, str. 13, rys. 4.

¹⁰⁴ Antoniewicz, Wł. Miecze brązowe... „Przegl. Archeol.” I (1919), str. 35, rys. 6.

¹⁰⁵ I b i d e m, str. 33, rys. 4—5.

¹⁰⁶ „Przegl. Archeol.” II—1923, str. 11, rys. 1.

¹⁰⁷ I b i d e m, str. 14, rys. 6.

¹⁰⁸ I b i d e m, str. 12, rys. 2.

¹⁰⁹ „Przegl. Archeol.” I—1919, str. 36, rys. 7.

¹¹⁰ „Przegl. Archeol.” II—1923, str. 13, rys. 5.

¹¹¹ „Przegl. Archeol.” I—1919, str. 37, rys. 8.

¹¹² Uwaga: powyższy wykaz nie wyczerpuje wszystkich mieczów typu węgierskiego, znalezionych na ziemiach polskich.

¹¹³ Antoniewicz, Wł. Zbiór wykopalisk w Muzeum Starożytności im. Wł. Tarczyńskiego w Łowiczu. „Wiadomości Archeologiczne” VII—1922, str. 124, rys. 4.

¹¹⁴ Zbiory Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego nr. in. IV—1932.

¹¹⁵ K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznań, 1923, str. 60 i 61, rys. 176.

¹¹⁶ I b i d e m, str. 79, rys. 262.

¹¹⁷ I b i d e m, str. 260, dopisek nr. 293.

¹¹⁸ „Zeitschrift für Ethnologie” XIII—1881, str. (139)—(142), na str. (140) rysunek; — K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska... 1923, str. 260.

¹¹⁹ L i s s a u e r, A. D. prähist. Denkmäler d. Prov. Westpreussen. Leipzig 1887, tabl. III 4—5.

Limanowej, z Zawałowa w pow. podhajeckim, z Turki i Komarnik w pow. tureckim, z Sierakówka w pow. gostynińskim, z Odolanowa w pow. odolanowskim, z Kujaw i z Konojad w pow. brodnickim, wycięcia te obejmują $\frac{1}{4}$ wycinka koła. Najmniejsze wycięcie u podstawy rękojeści posiada miecz z Halicza w pow. stanisławowskim, obejmuje ono wycinek mniejszy od połowy koła, poza tem cała podstawa i dolna część imadła tego miecza różni się wybitnie od miecza wojciechowickiego. Podobne do poprzedniego choć nieco szersze wycięcie posiada miecz z Wysowej w pow. gorlickim. Może najpodobniejsze do wojciechowickiego byłoby wycięcie u miecza z Koropca w pow. buczackim (Fig. 39) ¹²⁰, jednak ten ostatni różni się od miecza z Wojciechowic przede wszystkim bogatym ornamentem i znacznie większą smukłością głowni. Co do tej ostatniej, to miecze z Wyciąża, Halicza, Turki, Komarnik i Sierakówka mają głownie wybitnie daszkowate w przekroju, a kształtem przypominające liście tataraku. Zresztą ten sam kształt głowni widzimy i u pozostałych mieczów, ale u miecza z Komarnik kształt ten jest bardzo słabo uwydatniony. Tylko miecz z Wysowej odbiega zupełnie od tego szablonu, dlatego że głownia jego posiada jedynie rozszerzenie w górnej części, dalej zaś następuje zwężenie, a następnie oba ostrza biegną do siebie równolegle. Ale natomiast przekrój tych głowni, poza wspomnianymi już mieczami z głownią o przekroju daszkowatym, przypomina mniej lub więcej przekrój głowni fragmentu miecza z Wojciechowic. Wszystkie te miecze mają głownie zaopatrzone w żeberko środkowe, które niekiedy rozpląszcza się i obejmuje większą część głowni, pozostawiając tylko z obu stron wąskie paski ostrzy.

Poza znaleziskami polskimi większego podobieństwa do fragmentu miecza z Wojciechowic można się dopatrzeć u miecza typu węgierskiego z Podhering na Węgrzech (Fig. 40) ¹²¹. Miecz ten posiada niemal identyczne wycięcie i kształt podstawy rękojeści, jak również dolnej części imadła, ale głownia tego miecza daszkowata w przekroju, posiada owo charakterystyczne rozszerzenie, przypominające kształt liścia tataraku. Głownię podobną do głowni fragmentu miecza z Wojciechowic możnaby znaleźć u starszych typów mieczów węgierskich, jak np. u miecza z Pesztu (Fig. 41) ¹²², ale i tutaj będą pewne różnice, przede wszystkim w ukształtowaniu górnej części głowni. U miecza z Pesztu górna część głowni jest dość znacznie rozszerzona a przekrój niemal sześciokątny. Wszystkie wyżej podane przykłady mieczów typu węgierskiego

¹²⁰ Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.

¹²¹ N a u e, J. D. vorr. Schwerter. Tabl. XXIV 6, str. 54 i 102.

¹²² N a u e, J. Die prähistorischen Schwerter. Tabl. —1.

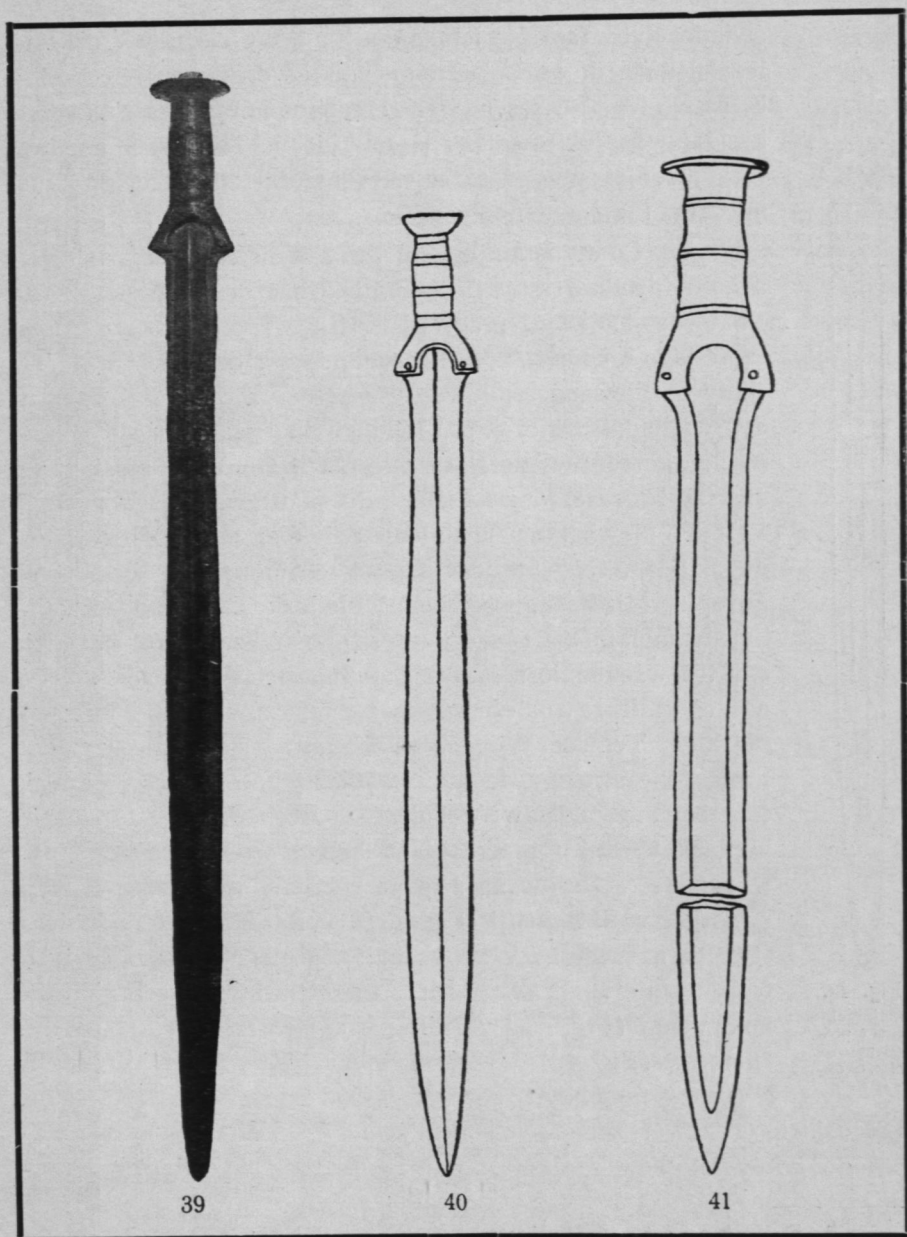

Fig. 39.

Koropiec w pow. buczackim, około $\frac{1}{4}$ w. n. (Państw. Muz. Arch.).

Fig. 40.

Podhering, Węgry $\frac{1}{3}$ w. n.

Fig. 41.

Peszt, Węgry, $\frac{1}{4}$ w. n.

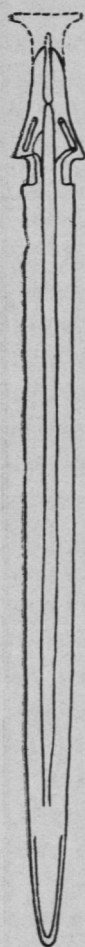

Fig. 42.
Wojciechowice w pow.
jędrzejowskim, około
 $\frac{1}{4}$ w. n.

świadczyłyby raczej o tem, że miecz z Wojciechowic nie należał jednak do mieczów tego typu. Z drugiej strony podobieństwo jego poszczególnych części do mieczów z Nieczajny i z Jazłowca, jak również z Horni Lidec na Morawach nasuwa tem mocniej przypuszczenie, że należał on raczej do typu mieczów t. zw. antenowych.

4. Co do ostatniego miecza z Wojciechowic, znalezionego oddzielnie w 1915 roku, a oznaczonego nr. IV—930 (Tabl. I—4), to już przy opisie było wspomniane, że górna część jego rękojeści, przeznaczona do okładzin, nosi wyraźne ślady późniejszego spiłowania, a zatem ta część miecza kiedyś wyglądała inaczej. W rekonstrukcji starałam się wykazać, że korzeń, wyrastający z trapezowatej płyty musiał być dłuższy i rozszerzony na końcu dla podtrzymania gałki (Fig. 42). To niewielkie uzupełnienie daje nam miecz z rękojeścią do okładzin typu bardzo rozpowszechnionego w środkowej Europie (Griffzungenschwert). Jednak napróżno szukalibyśmy analogii dla naszego miecza pośród zabytków polskich czy też wschodnio-niemieckich. Znaczne podobieństwo do naszego miecza znaleźć możemy u mieczów zachodnio-europejskich. Ten sam typ głowni, zaopatrzonej jedynie w cztery a nie dwie struziny, to samo wycięcie górnej części głowni, trapezową podstawę rękojeści, przechodzącą nieznacznie w płaski korzeń, rozszerzony na końcu i wreszcie długą szparę zamiast otworów na nity na korzeniu widzimy u miecza z Morges w Szwajcarii (Fig. 43)¹²³. Bardzo duże podobieństwo do naszego miecza wykazują również: miecz znaleziony w Sekwanie (Fig. 44)¹²⁴, oraz fragment miecza z St. Yrieux koło Venat (Fig. 45)¹²⁵ i drugi fragment z Gravelle koło St. Honorine (Fig. 46)¹²⁶. Zresztą możnaby wymienić jeszcze cały szereg podobnych analogii wśród mieczów szwajcarskich, francuskich, a nawet zachodnio-niemieckich¹²⁷. Wszystkie one należą do grupy mieczów z rękojeścią, przeznaczoną do okładzin i roz-

¹²³ D é c h e l e t t e, J. Manuel... II, cz. 1—1924, str. 207, rys. 2.

¹²⁴ Reallexikon d. Vorgesch. (E b e r t), XI, str. 425, tabl. 141 Am.

¹²⁵ Cou til, L. Poignards, rap. et épées... „L'Homm. préhist.” 1928, tabl. VII—30.

¹²⁶ Ibidem, tabl. VII—22.

¹²⁷ Porównaj C o u t i l, L. Poignards... „L'Homm. préhist.” 1928, tabl. VII i VIII.

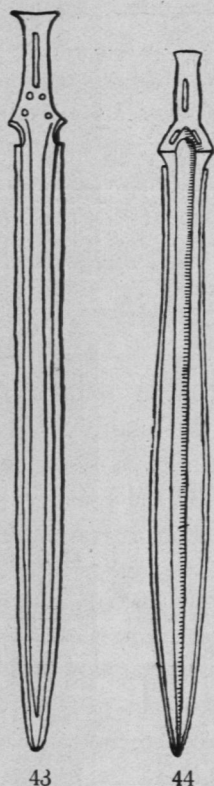

Fig. 43.
Morges, Szwajcaria.

Fig. 44.
Francja z Sekwany.

powszechnionych w całej niemal Europie, a nawet poza jej granicami. Remouchamps¹²⁸ łączy je z opisanymi powyżej mieczami typu „mykeńskiego” (z „półksiężycowatym” zakończeniem rękojeści). Co do pochodzenia mieczów z rękojeścią do okładzin, kończącą się szerokim korzeniem, to panują tu różne poglądy. Tak np. I. Undset¹²⁹, S. Müller¹³⁰, P. Reinecke¹³¹ wyprowadzają miecze tego typu z Grecji pomimo, że znaleziono je tutaj zaledwie w kilku egzemplarzach. J. Naue¹³² za ojczyznę mieczów z rękojeścią do okładzin z szerokim otwartym korzeniem uważa środkowe i północne Włochy, Remouchamps¹³³ zaś Azję Mniejszą. Kossinna¹³⁴ widzi wśród nich grupę środkowo-europejską, której wpływy przeniknęły do Włoch, Grecji a nawet Egiptu.

Miecze z rękojeścią do okładzin, z szerokim otwartym korzeniem, tworzą kilka grup lokalnych, wśród których najsilniej wyodrębniają się: a) grupa włoska i b) dużo mająca z nią wspólnego węgierska, oraz c) północno - europejska, przez niemieckich archeologów zwana „germańską”. Inne grupy są pod wpływem poprzednich.

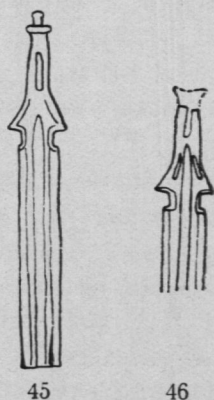

Fig. 45.
St. Yrieux, Venat
(Charente), Francja.

Fig. 46.
Graville, St. Hono-
rine (Seine Infé-
rieure) Francja.

¹²⁸ Remouchamps, A. E. Griechische Dolch... „Oud. Medd...”, str. 42—44.

¹²⁹ Undset, I. Archäologische Aufsätze ü. südeurop. Fundstücke. III. Die ältesten Schwertformen. „ZFE” XXII, str. 1—29.

¹³⁰ Müller, S. Débuts et première évolut... „Mém. de l'antiqu. du Nord” 1908—09, str. 131.

¹³¹ Reinecke, P. Prähist. Varia. „Korr. - Blatt d. Ges. f. Anthr.” 1900, str. 26.

¹³² Naue, J. D. vorr. Schwerter., str. 15.

¹³³ Remouchamps, A. E. Griech. Dolch... „Oud. Medd...” 1926, str. 68.

¹³⁴ Kossinna, G. Die deutsche Vorgeschichte. 1921, str. 125.

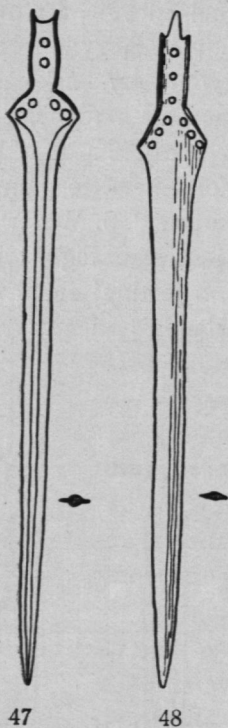

Fig. 47—48.

2 miecze z Radzimia
w pow. obornickim;
około $\frac{1}{4}$ w. n.

Grupa północno-europejska, może najliczniejsza z wszystkich, została opracowana typologicznie przez Sprockhoff'a¹³⁵. Najstarsze typy tej grupy znane już były w drugim okresie brązu Monteliusa i wystąpiły odrazu w dwóch odmiennych formach. Różnice polegają na innym ukształtowaniu podstawy i korzenia rękojeści. Pierwszy typ ma szeroki korzeń o wysoko podniesionych brzegach i uwypuklonych bokach, podstawę dzwonowatą, zaopatrzoną w 2 do 3 par otworów na nity, podczas kiedy korzeń jest najczęściej pozbawiony tych otworów. Głownia okrągłemi wcięciami zwęża się od podstawy rękojeści, następnie jest niemal wyprostowana i zwęża się po raz drugi dopiero przy końcu. Miecze tego typu zawędrowały do Polski, jak świadczą o tem piękne egzemplarze znalezione w Radzimiu w pow. obornickim (Fig. 47)¹³⁶. Miecze z Radzimia tem jedynie odbiegają od przeciętnego typu, że posiadają po dwa otwory na nity na korzeniu. Drugi typ miecza z rękojeścią do okładzin odznacza się prostym korzeniem rękojeści, przechodzącym w podstawę o prostych ramionach. Brzegi rękojeści jak u poprzedniego typu są wysoko podniesione, a końce wyciągnięte. Otwory na nity występują zarówno na korzeniu jak i na podstawie¹³⁷. Tego typu, o ile mi wiadomo, dotąd u nas nie znaleziono. Liczniej zato jest reprezentowany następny typ, pochodzący z III okresu brązu Monteliusa, spotykany niekiedy i później, jest on zresztą najbardziej rozpowszechnionym typem mieczów z rękojeścią do okładzin. Korzeń rękojeści jest tutaj mniej uwypuklony, niż u pierwszego typu, podstawa dzwonowata jednak bardziej zwężona i o łagodniej zaokrąglonych bokach. Na korzeniu mamy tu zwykle od 3 do 5 otworów na nity, na podstawie jest ich 1 do 3 par. Niektóre egzemplarze tego typu mają korzeń, zakończony krótszym lub dłuższym wyrostkiem. Tego rodzaju miecze znaleziono u nas tam, gdzie

¹³⁵ Sprockhoff, E. Die germanischen Griffzungenschwerter. Berlin 1931.

¹³⁶ Kostrzewski, J. Wielkopolska... 1923, str. 61, rys. 174.

¹³⁷ Sprockhoff, E. D. germ. Griffzungenschwerter. Str. 8—12, tabl. I, 6—8.

Fig. 49.

Założce w pow. brodzkim;
około $\frac{1}{2}$ w. n.

Fig. 50.

Burkanów w pow. podhajeckim,
 $\frac{1}{3}$ w. n.

Fig. 51.

Balice w pow. żydaczowskim, $\frac{1}{3}$ w. n.

¹⁴⁴ I b i d e m, str. 31, rys. 2.

¹⁴⁵ Porównaj: N a u e, J. D. vorr. Schwerter. Tabl. VIII; — Congrès inter. Budapest 1872, tabl. CXIII i CXV.

¹⁴⁶ Muzeum Narodowe w Warszawie nr. in. 24898, ze zbiorów Choynowskiego.

pierwszy typ, w Radzimi w pow. obornickim (Fig. 48) ¹³⁸, poza tem w Chełmży w pow. to-ruńskim ¹³⁹ i w jeziorze Gople ¹⁴⁰.

Inne miecze tego typu, znalezione w Polsce, mają charakter mieczów węgierskich, jak np. miecz z Założec w pow. brodzkim (Fig. 49) ¹⁴¹, podobny do miecza z Hajdu-Böszörmény ¹⁴² na Węgrzech, tak samo miecz z Burkanowa w pow. podhajeckim (Fig. 50) ¹⁴³ i z Balic w pow. żydaczowskim (Fig. 51) ¹⁴⁴ są prawdopodobnie węgierskiego pochodzenia ¹⁴⁵. Również z Węgier, jak przypuszczam, pochodzić musi miecz bronzowy z rękojeścią do okładzin, znaleziony w Zawadyńcach w pow. kamienieckim na Podolu rosyjskiem (Fig. 52) ¹⁴⁶.

W IV i V okresie bronzu Monteliusa rozpowszechniły się w grupie północnej jeszcze inne typy mieczów z rękojeścią do okładzin. Wśród nich wyodrębnia się typ z wąskim długim korzeniem o podstawie i bokach silnie zaokrąglonych

¹³⁸ K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska... 1923, str. 61, rys. 175.

¹³⁹ Muzeum Tow. Nauk. w Toruniu Nr. B II—853.

¹⁴⁰ K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska... 1923, str. 254, dop. 238.

¹⁴¹ A n t o n i e w i c z, Wł. Miecze bronzowe... „Przegl. Archeol.” I—1919, str. 32, rys. 3.

¹⁴² Congrès intern. d'anthr. et d'archéol. préhist. Compte Rendu, Budapest 1878, tabl. XXa.

¹⁴³ A n t o n i e w i c z, Wł. Miecze bronzowe. „Przegl. Arch.” I, str. 30, rys. 1.

Fig. 52.

Zawadyńce
w pow. ka-
mienickim
około 1/4 w.n.
(Muz. Naro-
dowe w War-
szawie
nr. 24898).

i z szeroką wyciągniętą głownią¹⁴⁷. Wśród innych drobnych grup młodszej epoki bronzu wysuwa się na plan pierwszy nieliczna co prawda, ale u nas reprezentowana grupa, do której należą miecze ze szparą w rękojeści¹⁴⁸. Miecze te mają korzeń, przebitą jedną lub dwoma szparami, podstawę rękojeści trójkątną, zaopatrzoną w niewielką ilość nitów, zwykle 2 i 2 wycięcia, odpowiadające nitom. U tych mieczów rękojeść jest często oddzielona od głowni zgrubieniem poprzecznym, czasem oddzielnie nakładanem. Ten rodzaj miecza znaleziono u nas na Pomorzu w Jastrówie w pow. wałęckim (Fig. 53)¹⁴⁹. Miecze ze szparą w korzeniu rękojeści w grupie północno-europejskiej pozostają niewątpliwie w związku z mieczami tego typu w zachodniej Europie. Te ostatnie pojawiają się stosunkowo licznie na terenie Szwajcarii, Francji i Anglii właśnie pod koniec epoki bronzu i w początkach epoki żelaza, a więc równocześnie z północno-europejskimi. Od „germańskich” różnią się kształtem rękojeści najczęściej ostro profilowanej, szparami nie tylko na korzeniu, ale często i na podstawie rękojeści, obustronnym wcięciem górnej części głowni¹⁵⁰. Taki właśnie typ przedstawia miecz bronzowy z rękojeścią do okładzin z Wojciechowic.

¹⁴⁷ S p r o c k h o f f, E. D. germ. Griffzungenschw., str. 26—35.

¹⁴⁸ I b i d e m, str. 36—39.

¹⁴⁹ C o n w e n t z, H. D. Westpreussische Provinzial — Museum, 1880—1905, 1905, tabl. 50, fig. 3; — A n t o n i e w i c z, Wł. Archeologia Polski, tabl. XXII, rys. 6.

¹⁵⁰ Uwaga: Zestawienie mieczów zachodnio-europejskich z rękojeścią do okładzin i zaopatrzonych w szpary na korzeniu i na podstawie rękojeści, znajdujemy u C o u t i l' a, Poignards, rapières et épées... „L'Homm. préhist.” 1928, tabl. VII — VIII.

Fig. 53.

Jastrów
w pow. wałę-
ckim 1/4 w n

Na ziemiach polskich mamy zatem kilka typów mieczów z rękojeścią do okładzin, poczynawszy od najstarszych. Typ „germański” reprezentują miecze z Radzimia w pow. obornickim (Fig. 47 i 48) 2 z II, 2 drugie z III okresu bronzu Monteliusa, miecze z Chełmży w pow. toruńskim i z Gopła, oba z III okr. br. Przedstawicielami mieczów z rękojeścią do okładzin typu węgierskiego są miecze z Załoziec w pow. brodzkim (Fig. 49), z Burkanowa w pow. podhajeckim (Fig. 50) i z Balic w pow. żydaczowskim (Fig. 51). Z V okresu bronzu mamy, o ile mi wiadomo, jeden tylko miecz typu „germańskiego” z Jastrowa w pow. wałeckim (Fig. 53) i jeden typu zachodnio - europejskiego z Wojciechowiec w pow. jędrzejowskim (Fig. 42).

POCHODZENIE I CHRONOLOGIA SKARBU.

Broń w postaci sztyletów a następnie i mieczów zjawiała się w Polsce bardzo wcześnie, bo już w I-ym okresie bronzu (Monteliusa). Wśród najstarszych form zasługują na uwagę sztylety z rękojeścią odlaną z bronzu i mającą okrągłe lub owalne wycięcie u podstawy. Rękojeść była przymocowana do głowni, często bogato zdobionej linjami rytymi w postaci trójkątów, za pomocą nitów. Bardzo podobne sztylety znaleziono w większych ilościach we Włoszech, prawdopodobnie więc i nasze stamtąd pochodzą. Inne sztylety, odlane razem z rękojeścią, która posiadała płytkie płasko-łukowate wycięcie u podstawy i była ozdobiona guzami, naśladowącymi nity, były prawdopodobnie naśladownictwem i lokalną odmianą sztyletów włoskich ¹⁵¹.

Pod koniec I okresu bronzu obok sztyletów zjawily się zupełnie do nich podobne miecze, które różniły się od poprzedniej broni jedynie długością ¹⁵².

Za odmianę sztyletów można uważać spotykane w Wielkopolsce w I okresie bronzu t. zw. berła sztyletowe. Składają się one z szerokiej obosiecznej głowni, przymocowanej pod prostym kątem do pustego wewnątrz obuszka, w który wkładano trzonek drewniany. Obie części tej broni, początkowo odlewane oddzielnie, łączono przy pomocy nitów. Później odlewano je razem a nity pozostały jako ozdoba. Dziwna ta broń znana była w okresie miedzi w Hiszpanji i Irlandji, a w I okresie

¹⁵¹ Montelius, O. Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland.... Braunschweig 1900, str. 26 i 27; — K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska.... 1923, str. 47.

¹⁵² K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska..., str. 47.

bronzu musiała być już znana i we Włoszech, jak świadczą o tem rysunki skalne z Val Fontanalba. W tym samym okresie dotarły również do Niemiec północnych i Wielkopolski¹⁵³. Berła sztyletowe, znalezione w Wielkopolsce, różnią się jednak od wzorów zachodnich ukształtowaniem obuszka, który na zachodzie ma grzbiet półkolisty lub trójkątny, tymczasem większość okazów wielkopolskich odznacza się grzbietem prostym. Nieliczne pośród nich, prawdopodobnie importy, mają grzbiet trójkątny¹⁵⁴.

W II i III okresie bronzu, obok sztyletów z rozszerzoną górną częścią głowni lub z kołcem do nakładania rękojeści, zjawiają się miecze z rękojeścią do okładzin, typu t. zw. germańskiego, jak np. pięknie zachowane miecze z Radzimia w pow. obornickim (Fig. 47 i 48)¹⁵⁵.

Jednocześnie na południu mamy odpowiedniki tych mieczów w postaci importów węgierskich lub ich naśladownictw, są to wymienione już poprzednio miecze, znalezione w Założcach w pow. brodzkim (Fig. 49), w Burkanowie w pow. podhajeckim (Fig. 50) i w Balicach w pow. żydaczowskim (Fig. 51).

W późnej epoce bronzu, t. j. w IV i V okresie, miecze stają się bardzo pospolitą bronią na ziemiach polskich. W tym czasie przedostały się z Węgier przez Karpaty miecze t. zw. typu węgierskiego, które należały do najpospolitszych typów broni w całej Małopolsce, stamtąd przedostały się na Mazowsze i dotarły nawet do Wielkopolski i na Pomorze.

W tym samym czasie, t. j. pod koniec epoki bronzu, zaczęła się intensywna kolonizacja północno-zachodniej części naszego kraju przez kulturę północną „germańską”. Kultura ta zaczęła przenikać od dolnego dorzecza Odry na Pomorze i do północnej Wielkopolski już pod koniec IV okresu bronzu, a w V pozostawiła tutaj liczne ślady¹⁵⁶. Wśród broni typowej dla tej kultury zasługują na uwagę miecze brązowe z rękojeścią brązową, zakończoną nerkowatym guzem, miecze i sztylety z ostrym kołcem, na który nakładano rękojeść z drzewa lub kości i wreszcie wymieniony już miecz ze szparą podłużną na płycie rękojeści, przeznaczonej do okładzin, znaleziony w Jastrowie w pow. wałec-

¹⁵³ D é c h e l e t t e, J. Manuel... II, cz. I, str. 196—199; — M o n t e l i u s, O. D. Chronologie..., str. 27—30.

¹⁵⁴ K o s t r z e w s k i, J. Wielkopolska..., str. 47.

¹⁵⁵ I b i d e m, str. 60.

¹⁵⁶ A n t o n i e w i c z, Wł. Archeologia Polski. Str. 103; — S p r o c k h o f f, E. Jungbronzezeitliche Formenkreise an der unteren Oder und unteren Weichsel, „Blätter f. deutsch. Vorgesch.” H. 8, Leipzig 1931, str. 24 i następne.

kim (Fig. 53) ¹⁵⁷. Wpływy kultury północnej nie sięgnęły jednak narażenie dalej w głąb kraju i pozostała część Polski przyjmowała po dawnemu broń jak i inne wyroby bronzowe przede wszystkim z południa i południo-zachodu. W tym czasie dotarły do Polski z krajów alpejskich miecze typu Mörigen i częściej od poprzednich spotykane miecze t. zw. antenowe ¹⁵⁸. Jedne i drugie nie ograniczają się do obszaru wolnego od ekspansji kultury północnej, lecz przenikają nawet do jej ośrodków. Przykładem tego są chociażby miecze antenowe, znalezione w Łępczu w pow. puckim (Fig. 29) i w Bielcinie w pow. toruńskim (Fig. 30). Zresztą wymienione tu miecze nie są bynajmniej wyjątkami tego rodzaju na obszarze, zajętym przez kulturę północną ¹⁵⁹. Poza jednym jeszcze mieczem ze Stołężyna w pow. wągrowieckim (Fig. 31), znalezionym w północnej Wielkopolsce, pozostałe miecze antenowe pochodzą wyłącznie z południowej Polski. Należy do nich poza mieczami z Jazłowca w pow. buczackim (Fig. 27) i Nieczajny w pow. dąbrowskim (Fig. 25) jeszcze dobrze zachowany mieczyk antenowy z Wojciechowic (Tabl. I — 2 i fig. 19), jak prawdopodobnie i drugi z uszkodzoną rękojęścią z tej samej miejscowości (Tabl. I—3 i fig. 38). Miecze antenowe z Wojciechowic należą niewątpliwie do południowej grupy mieczów tego typu. Pierwszy mieczyk dobrze zachowany (Fig. 19) musiał dostać się do Polski z zachodu, jak wykazuje jego podobieństwo do meklemburskiego miecza z Kreien (Fig. 37). Czas powstania jego ze względu na charakter ogólny, jak to było wykazane, należy odnieść na koniec V okresu bronzu. Fragment miecza (Tabl. I—3 i fig. 38), obok podobieństwa zachowanej części do niektórych mieczów antenowych, jak np. do miecza z Nieczajny w pow. dąbrowskim (Fig. 25), wykazuje tak prymitywną technikę wykonania, że z wielkim prawdopodobieństwem można go uważać za naśladownictwo, być może miejscowe, form południowych.

Miecz. z rękojęścią do okładzin (Tabl. I—4 i fig. 42) zwraca uwagę jako typ wybitnie zachodni, do którego analogię znajdujemy aż w Szwajcarii i Francji (porównaj fig. 43—46). Jest on, jak dotąd, jedynym importem tego rodzaju na ziemiach polskich.

Większe trudności co do swego pochodzenia następuje jedynie sztylet ze spłaszczoną rękojęścią, zakończoną łukowatą sztabką na po-

¹⁵⁷ Antoniewicz, Wł. Archeologia Polski, str. 103 i tabl. XXII.

¹⁵⁸ Ibidem, str. 104.

¹⁵⁹ Sprockhoff, E. Jungbronzezeitl. Formenkreise... „Bl. f. deutsch. Vorg.” H. 8, str. 24—27.

dobieństwo „sierpa księżycy” (Tabl. I—1). Ogromnie rzadkie występowanie tego typu mieczów i sztyletów w krajach, leżących na północ od Alp, duże podobieństwo naszego sztyletu do wyrobów wschodnich, szczególnie kaukaskich, nasuwa bardzo silne wątpliwości co do jego pochodzenia. Widzimy w nim wprawdzie obok podobieństwa do wyrobów wschodnich dużo cech wspólnych z wyrobami greckimi, będącymi źródłem tego typu mieczów, również duże podobieństwo do niektórych form włoskich i halsztackich. Bliski swoim charakterem sztylet z Neundorf (Fig. 1) nie rozwiewa całkowicie tych wątpliwości. Decydującym poniekąd momentem w określeniu sztyletu z Wojciechowiec jako wyrobu południowego a nie wschodniego, poza podobieństwem do form włoskich i halsztackich, jest smukłość jego rękojeści, nie spotykana u wyrobów kaukaskich, a tembardziej scytyjskich albo syberyjskich. Chronologię sztyletu z rękojeścią w kształcie „sierpa księżycy” z Wojciechowiec ustalono powyżej, na zasadzie podobieństwa do zabytków włoskich, na VIII wiek przed Chr. Wydaje się ona najzupełniej prawdopodobną nawet pomijając inne miecze, znalezione w Wojciechowicach, ale w takim razie jeszcze prawdopodobniejszym będzie przypuszczenie, że sztylet nasz pochodzi z południa a nie ze Wschodu¹⁶⁰. A już w żadnym razie nie możemy go uważać za wyrób scytyjski, jakby to wynikało z przypuszczeń Jahn’a¹⁶¹ w stosunku do sztyletu z Neundorf (Fig. 1). Najstarsze sztylety scytyjskie pojawiają się dopiero w VIII wieku przed Chr. i mają bardzo jednolity i określony charakter, a w żadnym razie nie przypominają ani sztyletu z Neundorf ani z Wojciechowice.

Wprawdzie przy określaniu chronologii skarbu z Wojciechowice decydującą rolę odgrywają sztylet czy mieczyk antenowy (Fig. 19) i miecz z rękojeścią do okładzin (Fig. 42), ale także i pozostałe: sztylet i fragment miecza uznaliśmy, na zasadzie podobieństwa z innymi wyrobami tego typu, za współczesne z dwoma pierwszymi. To też całe znalezisko z wielkiem prawdopodobieństwem możemy określić na VIII wiek przed Chrystusem.

Z Zakładu Archeologii Przedhistorycznej
Uniwersytetu Warszawskiego.

Warszawa, dnia 10 lutego 1932 roku.

¹⁶⁰ Uwaga: Zabytki kaukaskie są nieco późniejsze, jak wynika z zestawienia Morga n’a, J. La préhistoire orientale. Tom III, str. 330—339.

¹⁶¹ J a h n, M. Die Skythen in Schlesien. „Schl. Vorzeit...” IX, str. 23.

ZUSAMMENFASSUNG.

Vor einigen Jahren, als ich das Lyceum von Krzemieniec in Wolygien besichtigte, bemerkte ich in den Sammlungen des geographischen Instituts einen gut erhaltenen Bronzedolch, ein Geschenk von Ladislaus Mróz, einem Schüler des Lyzeums. Es gelang mir, diesen Dolch für die Sammlungen des archäologisch - prähistorischen Institutes der Universität Warschau zu erlangen. Von Ladislaus Mróz erfuhr ich, dass dieser Dolch aus Wojciechowice im Kreis Jędrzejów stamme. Er wurde zusammen mit zwei Bronzeschwertern auf dem Felde des Bauern Nawrocki im Jahre 1914 gefunden. Im folgenden Jahre wurde auf dem gleichen Felde noch ein Schwert entdeckt. Alle diese Überreste aus der Vergangenheit gelangten durch die Vermittlung des Herrn L. Mróz in die archäologisch - prähistorischen Sammlungen der Universität Warschau.

Der Dolch von Wojciechowice gehört zum Typus der Schwerter und Dolche mit halbmondförmigem Griffende (Tafel I—1). Die grösste Ähnlichkeit mit ihm wird einer der Dolche von Neundorf, im Kreise Görzitz, in Schlesien aufweisen (Fig. 1). Seger betrachtet diesen letzteren als einen italienischen Import, aber M. Jahn vergleicht ihn mit dem Dolche von Kuban im Kaukasus (Tafel V—3), den Dolch von Neundorf selbst hält er für eine skythische Ausführung.

Skythisch soll nach ihm auch der zweite Dolch von Neundorf (Fig. 2) sein, der ähnlich dem eisernen Schwerte ist, das in Komarno (Fig. 3) gefunden wurde. Die Dolche und Schwerter mit „halbmondförmigem“ Griffende entstanden und entwickelten sich in Griechenland mit den s. g. mykenischen Dolchen (Tafel II—1). Ihre Entwicklung kennen wir dank der Arbeit von Remouchamps über die griechischen Dolche und Schwerter (vergl. Tafel II u. III). Von Griechenland gelangten die Dolche mit halbmondförmigem Griffende gegen Ende der Bronzeperiode nach Italien, wo in der älteren Eisenperiode sich ein zweites Zentrum dieser Waffenart bildete (Tafel IV). Neben den Formen mit Griffbelag finden sich dort manchmal Dolche mit in Bronze gegossenem flachgedrücktem Griff (Tafel IV 1—2, 13—14 u. Fig. 6). Unter dem Einflusse der Schwerter mit halbmondförmigem Griffende entwickelten sich wahrscheinlich eiserne Schwerter mit einem Griff in der Form des Buchstabens T, die in Italien und in Griechenland zu Anfang der Eisenzeit ziemlich verbreitet waren (Fig. 7—9). Die Schwerter mit halbmondförmigem Endgriff aus Griechenland gelangten auch nach Osten (Tafel V). Gewisse Einflüsse dieser Dolchtypen kann man bei manchen skythischen u. sibirischen Schwertchen und Dolchen wahrnehmen (Fig. 11). Dieselbe Ähnlichkeit mit dem besprochenen Typus zeigt der eiserne Dolch der Stadt Zujewskaja im Gouvernement Wjatka (Tafel V—7), der auf dem Friedhofe mit Überresten aus der Zeit der Ananinokultur gefunden wurde.

Nach Mitteleuropa drangen Dolche mit halbmondförmigem Griffende sehr selten ein. Ausser dem genannten Dolch von Neundorf und

unserem von Wojciechowice (Tafel I—1) kennen wir nur noch einen Dolch von ähnlichem Typus aus Hammer bei Nürnberg (Fig. 14) und einen aus Dänemark (Fig. 15). In Ungarn sind zwei Dolche eines solchen Typus bekannt, ein kupferner (Fig. 12) und ein bronzener (Fig. 13).

Das Vorkommen auf mitteleuropäischem Gebiet und in Ungarn von Dolchen und Schwertern mit halbmondförmigem Griffende, in Formen, die nichts mit dem Osten gemeinsam haben, ruft um so mehr die Vermutung wach, dass die Dolche von Wojciechowice und Neundorf vielleicht von einem der beiden ersten europäischen Zentren dieser Waffenarten herrühren. Was den ersten Dolch von Neundorf (Fig. 1) betrifft, kann man ersehen, dass er die grösste Ähnlichkeit mit dem Schwerte von Monterozzi hat (Tafel IV—3). Der zweite Dolch ist schwerer zu bestimmen wegen dem geraden Quergriffbügel. Aber auch für ihn kann man eine Analogie auf der Balkanhalbinsel oder in Italien und nicht unter den skythischen Dolchen finden.

Was unseren Dolch von Wojciechowice betrifft, müssen wir als seine nächste Analogie auf dem Gebiete von Mitteleuropa den ersten Dolch von Neundorf betrachten. Der glatte und gerade Griff erinnert gleichzeitig an griechische u. italienische Schwerter mit Handgriff in der Form des Buchstabens T (Fig. 7—9). Eine grosse Ähnlichkeit mit unserem Dolche zeigt zwar einer der Eisendolche von Mouçi Yeri, in Kaukasien (Tafel V—6), aber die Unterschiede zwischen diesen beiden Dolchen bestehen nicht nur in dem verschiedenen Material, aus dem sie gemacht sind, sondern vor allem darin, dass der Dolch von Wojciechowice einen bedeutend schlankeren Griff besitzt, was ihn von diesem und anderen östlichen Dolchen unterscheidet. Darum nehme ich an, dass der Dolch von Wojciechowice (Tafel I—1) — ähnlich wie der Dolch von Neundorf — südliche Ausführungen oder eine Nachahmung dieser sind. Was die Chronologie betrifft, könnte man ihn, wenn man sich auf ähnliche italienische Ausführungen stützt, auf die V. Bronzeperiode in Mitteleuropa zurückführen, welche dem Anfange der Eisenzeit in Italien entspricht.

Das zweite, im Bronzeschatz von Wojciechowice gefundene Schwertchen gehört zu einem in Mitteleuropa sehr verbreiteten Typus der s. g. Antennenschwerter (Tafel I—2 u. Fig. 19). Schwerter dieser Art zeigten sich in Europa gegen Ende der Bronzezeit. Am häufigsten treten sie im Gebiete der Schweiz und Ostfrankreichs auf (Fig. 20—23), ausserdem aber haben sie noch ein zweites Entwicklungszentrum in Norddeutschland (Fig. 24). In der Eisenzeit unterliegen die Antennenschwerter einer ziemlich bedeutenden Umformung, bis sie in ihrer Entwicklung zur Art der s. g. anthropoidal — latènezeitlichen Dolche gelangen. Auf polnischem Gebiet wurden einige Exemplare von Antennenschwertern aus der späteren Bronzezeit (Fig. 25, 27, 29, 30, 31) gefunden. Sie alle gehören zu den Typen der südlichen Antennenschwerter. Was aber das einzelne Schwert aus der Ukraine betrifft (Fig. 32), welches sich im Nationalmuseum in Warschau befindet, ist es wahrscheinlich eine lokale Nachahmung der südwestlichen Antennenschwerter, weil andere Antennenschwerter, die auf dem Gebiete der Ukraine

(Fig. 33—34), wie auch in Mittellussland (z. B. Fig. 35) und in Sibirien gefunden wurden, schon zu der östlichen Gruppe der Antennenschwörter gehören, die zwar unter dem westlichen Einfluss entstehen konnten, sich aber ganz selbständig entwickelten.

Das Antennenschwertchen von Wojciechowice (Tafel I — 2 u. Fig. 19) nähert sich durch seinen Charakter am meisten dem Dolche von Bielcin (Fig. 30), aber es unterscheidet sich von ihm durch die Form der Spiralen. Diese letzteren bilden an dem Schwerte von Wojciechowice Ringe, die etwas an die Griffe des Antennenschwertchens von Klein Ausker (Fig. 37) in Schlesien erinnern. Eine nahe Analogie für das Schwertchen von Wojciechowice wird auch das Schwert von Kreien in Mecklenburg sein (Fig. 37). Es unterscheidet sich von ihm nur durch seine grossen Maasse; aber es ist dem unsrigen besonders ähnlich in der Form und Verzierung der Klinge.

Das dritte Schwert von Wojciechowice (Tafel I—3) wurde nur als Fragment erhalten, über dessen früheres Aussehen es heute schwer ist, zu urteilen. Seine Klinge u. die Basis des Griffes erinnern sehr an das Antennenschwert von Nieczajna, im Kreis Dąbrowa (Fig. 25), das Fragment des Griffes aber an das Schwert von Jazłowiec, im Kreis Buczac (Fig. 27). Solche Griffe wie dieses letzte Schwert haben diejenigen von ungarischem Typus, aber das Schwert von Wojciechowice unterscheidet sich von ihnen durch die Form der Klinge. Die Schwerter von ungarischem Typus haben gewöhnlich Klingen in der Form eines Kalmsblattes, oder sie sind am oberen Teile verbreitert. Von den Schwertern von ungarischem Typus, die in Polen gefunden wurden, zeigt eine gewisse, wenn auch sehr entfernte Analogie mit dem Schwerte von Wojciechowice dasjenige von Koropiec, Kr. Buczac (Fig. 39). Durch die Form des Griffes dagegen, nähert es sich dem Schwerte von Podhering in Ungarn (Fig. 40). Eine geringe Ähnlichkeit in der Form der Klinge könnte man wahrnehmen bei dem Schwerte von Pest (Fig. 41), aber dieses letztere hat einen erweiterten Oberteil der Klinge und einen andern Durchschnitt. Da also das Fragment von Wojciechowice am meisten Ähnlichkeit mit unseren Antennenschwörtern zeigt, kann man auch annehmen, dass es zu dieser letzten Gruppe gehörte (Fig. 38).

Das letzte Schwert von Wojciechowice (Tafel I—4) gehört, ob schon es später, im Jahre 1915, aber auf dem gleichen Felde aufgefunden wurde, höchst wahrscheinlich zu dem gleichen Sammelfund wie die oben beschriebenen Schwerter. Der obere Teil seines Griffes, zum Griffbelag bestimmt, trägt sichtbare Spuren späteren Abteilens, er musste also früher anders ausgesehen haben (Ergänzung Fig. 42). Eine kleine Ergänzung dieses Griffteiles gibt uns den Typus eines Griffzungenschwertes, in welchem jedoch die Griffzunge statt Nietlöcher, wie es gewöhnlich der Fall ist, zwei lange Spalten an der Basis und eine an der Wurzel des Griffes besitzt. Diese Art Schwerter ist im Westen gegen Ende der Bronzezeit besonders in der Schweiz (Fig. 43) und in Frankreich (Fig. 44 — 46) bekannt, wo wir auch eine Analogie für unser Schwert von Wojciechowice suchen müssen.

Griffzungenschwerter gehören zu den meist verbreiteten Waffentypen in der Bronze- und früheren Eisenzeit auf dem Boden Europas. Man kann hier einige Lokalgruppen unterscheiden, unter welchen am stärksten hervortreten: a) die italienische Gruppe und b) die, mit ihr viel Ähnlichkeit habende, ungarische, endlich c) die nordeuropäische s. g. „germanische“ Gruppe. Diese letztere ist am sorgfältigsten typologisch bearbeitet von Sprockhoff.

Auf polnischem Boden sehen wir zwei Gruppen von Griffzungenschwertern: a) eine nördliche „germanische“ auf dem nordwestlichen Gefilde der polnischen Erde (Fig. 47—48), b) eine zweite, südlichere „ungarische“ in Südpolen (Fig. 49—51). Zu dieser gleichen Gruppe gehört das Schwert von Zawadyńce im Kreis Kamieniec in Podolien (Fig. 52). Nun kommt zu diesen beiden verbreiteten Gruppen noch ein Schwert von west-europäischem Typus aus Wojciechowice hinzu (Fig. 42).

Eine Analyse der Formen der Bronzeschwerter von Wojciechowice spricht für ihre südliche oder westliche Herkunft. Grössere Schwierigkeiten bietet nur der Dolch mit flachgedrücktem Griff, der mit einem Stäbchen in der Form einer „Mondsichel“ endet (Tafel I—1); aber gewisse seiner charakteristischen Merkmale und auch die Chronologie des Schatzes scheinen für eine südliche u. nicht für eine östliche Herkunft zu sprechen. Im Hinblick auf das Antennenschwertchen (Tafel I—2 u. Fig. 19) und das Griffzungenschwert (Tafel I—4 u. Fig. 42) muss man mit grosser Wahrscheinlichkeit die Chronologie der Schwerter von Wojciechowice in das Ende der V. Periode der Bronzezeit, nach Montelius, d. h. in das VIII. Jh. v. Chr. verlegen.
